

Γρηγόρης Θ. Παπανίκος
Πρόεδρος, Αθηναϊκό Ίδρυμα Παιδείας & Έρευνας
Επίτιμος Καθηγητής Οικονομικών Επιστημών,
Πανεπιστήμιο Στέρλινγκ, Η.Β.

Οικονομική Ανάλυση των Κοινοτήτων

Σημείωση: Το κείμενο αυτό αποτέλεσε τη βάση της παρουσίασης στην εκδήλωση του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων (ΣΕΠ) με θέμα "*Κοινότητα και Ανάπτυξη*", 31 Μαρτίου 2015, Αθήνα.

Αθήνα, 31 Μαρτίου 2015

1. Εισαγωγή

Οι κοινότητες μπορούν να διαδραματίσουν πολύ σημαντικό παραγωγικό έργο. Οι ελληνικές κοινότητες δεν αποτελούν εξαίρεση, όπως ήδη έχει αναγνωριστεί από τις μελέτες περί κοινοτισμού που έγιναν στη διάρκεια του μεσοπολέμου από τον Κ.Δ. Καραβίδα. Αργότερα, στην παρούσα μελέτη, θα γίνει αναφορά σε αυτό το έργο. Προς το παρόν, αρκεί να αναφερθεί ότι οι μελέτες αυτές αποτελούν εξαιρετική ανάγνωση της υπάρχουσας κατάστασης των ελληνικών κοινοτήτων της δεκαετίας του 1930. Λανθασμένη, όμως, ήταν η διάγνωση περί των μελλούμενων και συνεπώς των δεόντων γενέσθαι. Και σ' αυτή την μελέτη θα γίνει αναφορά στο τι δέον γενέσθαι για την ανάπτυξη των ελληνικών κοινοτήτων.

Η θεωρητική και η εμπειρική οικονομική ανάλυση των κοινοτήτων, αστικών και αγροτικών, έχει αποτελέσει αντικείμενο επισταμένης έρευνας, κυρίως με αφορμή την δημοσίευση της εργασίας του Tiebout το 1956. Από τότε, πλήθος οικονομικών ερευνών έχουν τεκμηριώσει τις παραδοχές και τις προβλέψεις αυτής της μελέτης. Σήμερα, αναγνωρίζεται από την πλειονότητα των οικονομολόγων ότι οι κοινότητες (localities, communities) δημιουργούνται για να ικανοποιούν τις οικονομικές ανάγκες των ανθρώπων, βασικά για την παροχή τοπικών δημόσιων αγαθών, την δημιουργία θέσεων εργασίας με την προαγωγή της επιχειρηματικής και επενδυτικής δραστηριότητας, κυρίως με προσέλκυση ατόμων εκτός κοινότητας. Οι αποδοτικές, οι αποτελεσματικές και οι ανταγωνιστικές κοινότητες είναι εκείνες που μεγιστοποιούν την ευημερία των κατοίκων τους, προσελκύοντας περισσότερους ανθρώπους να κατοικήσουν σε αυτές, με σκοπό την αξιοποίηση των οικονομικών κλίμακας στην παραγωγή και κατανάλωση των τοπικών δημόσιων αγαθών που αποφέρει ο μεγαλύτερος πληθυσμός.

Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι να εξετάσει τα παραπάνω θέματα. Οργανώνεται σε πέντε μέρη που συμπεριλαμβάνουν και την παρούσα εισαγωγή (μέρος πρώτο). Στο δεύτερο μέρος της εργασίας ορίζεται η έννοια και το αντικείμενο των τοπικών δημόσιων αγαθών, όπως αυτά έχουν αναλυθεί στην οικονομική βιβλιογραφία. Στο τρίτο μέρος της εργασίας εξετάζονται οι παράγοντες που επιδρούν στην διαμόρφωση των αναπτυξιακών προοπτικών των κοινοτήτων. Στο τέταρτο μέρος της εργασίας δίνονται οι προοπτικές ανάπτυξης των ελληνικών κοινοτήτων και στο πέμπτο μέρος εκφράζονται κάποιες σκέψεις για την υλοποίηση προτάσεων πολιτικής που αφορούν τις ελληνικές κοινότητες και παρατίθενται τα βασικά συμπεράσματα της εργασίας. Η παρουσίαση της μελέτης στηρίζεται σε μία

επιλεκτική αναφορά στην σχετική βιβλιογραφία. Είναι περισσότερο περιγραφική, αποφεύγοντας τις τεχνικές λεπτομέρειες, αφού ο αντικειμενικός σκοπός της εργασίας είναι να προκαλέσει μία γενικότερη συζήτηση περί των κοινοτήτων, μέρος της οποίας είναι και η οικονομική ανάλυση.

2. Τοπικά Δημόσια Αγαθά

Η ανάλυση των τοπικών δημόσιων αγαθών (local public goods) έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών, με αφορμή δύο πρωτοποριακές μελέτες στη δεκαετία του 1950, του Samuelson (1954) και του Tiebout (1956). Και οι δύο εξετάζονται στο παρόν μέρος της εργασίας. Ο Samuelson "έλυσε" το γρίφο των δημόσιων αγαθών, χωρίς, όμως, να έχει διασφαλίσει ότι η λύση του μπορεί να εφαρμοστεί. Από την άλλη πλευρά, ο Tiebout χρησιμοποιεί την λύση του Samuelson για να την εφαρμόσει στα τοπικά δημόσια αγαθά. Η συμβολή του Tiebout έδωσε το έναυσμα για μία σειρά μελετών, οι οποίες διεύρυναν την προσέγγιση από τα τοπικά δημόσια αγαθά, στους τοπικούς συντελεστές παραγωγής, στην απασχόληση, στις επιχειρήσεις και στις επενδύσεις. Οι επεκτάσεις αυτές, που έχουν άμεση σχέση με τα προβλήματα των ελληνικών κοινοτήτων, εξετάζονται περιληπτικά παρακάτω, σε αυτό το μέρος της εργασίας.

2.1. Δημόσια Αγαθά και η Λύση του Samuelson

Τα δημόσια αγαθά θα πρέπει να παράγονται, λαμβάνοντας υπόψη τα δύο θεμελιώδη χαρακτηριστικά τους: μη-ανταγωνιστικά (non-rival) και μη-αποκλειστέα (non-excludable) στην κατανάλωση. Με άλλα λόγια, δεν στοιχίζει τίποτε σε ένα ακόμη άτομο να καταναλώσει το δημόσιο αγαθό (π.χ. Εθνική Άμυνα) και είναι σχεδόν αδύνατο (πολιτικά και οικονομικά) να αποκλειστεί κάποιος από την απόλαυση ενός δημόσιου αγαθού.

Το πρόβλημα είναι πώς μπορεί να παραχθούν τέτοια αγαθά αφού κανείς δεν μπορεί να αποκλειστεί και η κατανάλωση του ενός πολίτη δεν μειώνει την κατανάλωση του άλλου. Ακόμη και από πλευράς κοινωνικής ευημερίας, δεν είναι άριστη η μη κατανάλωση των δημόσιων αγαθών, όταν αυτή δίνει ωφέλεια, με μηδενικό οριακό κόστος. Το ερώτημα που τίθεται είναι "ποιο είναι το άριστο μέγεθος

παραγωγής δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών;" Ο Samuelson (1954) βρήκε την λύση, που πολύ συνοπτικά μπορεί να δοθεί με την ακόλουθη ισότητα:

$$\sum_{i=1}^n MB_i = MC$$

Το άθροισμα των οριακών ωφελειών (MB) όλων των κατοίκων (n τον αριθμό) από την κατανάλωση του δημόσιου αγαθού θα πρέπει να ισούται με το οριακό κόστος (MC) της συνολικής παραγωγής του. Το πρόβλημα είναι πώς θα υποχρεώσεις το κάθε άτομο ξεχωριστά να αποκαλύψει την πραγματική ωφέλεια που έχει από το δημόσιο αγαθό, όταν γνωρίζουν ότι αυτό θα τους υποχρεώσει να πληρώσουν παραπάνω με την μορφή φόρων ή άλλων εισφορών (π.χ. προσωπικής εργασίας). Όπως εύστοχα το έθεσε και ο Samuelson (1954, p. 389) *"The solution "exists"; the problem is how to "find" it"*. Η λύση υπάρχει, το πρόβλημα είναι πώς να την βρεις.

Πιο σημαντικό όμως είναι το πώς ο Samuelson κλείνει το ολιγοσέλιδο άρθρο, πριν τα συμπεράσματά του. Αξίζει να παρατεθεί ολόκληρο το κείμενο γιατί έχει άμεση σχέση με την συζήτηση περί των κοινοτήτων:

"One could imagine every person in the community being indoctrinated to behave like a "parametric decentralized bureaucrat" who reveals his preferences by signalling in response to price parameters or Lagrangean multipliers, to questionnaires, or to other devices. But there is still this fundamental technical difference going to the heart of the whole problem of social economy: by departing from his indoctrinated rules, any one person can hope to snatch some selfish benefit in a way not possible under the self-policing competitive pricing of private goods; and the "external economies" or "jointness of demand" intrinsic to the very concept of collective goods and governmental activities makes it impossible for the grand ensemble of optimizing equations to have that special pattern of zeros which makes laissez-faire competition even theoretically possible as an analogue computer".

Με άλλα λόγια, απαιτείται πίστη, ιδεολογική προσήλωση ακόμη και σκληρή κατήχηση για τη διαμόρφωση κανόνων χρήσης και πληρωμής του κοινού αγαθού. Αυτό όμως δεν διασφαλίζει ότι κάποιιοι, που αποκλίνοντας από το "κοινό" καλό, αρπάξουν (snatch) την ευκαιρία να επωφεληθούν για ίδιο όφελος (δηλαδή να μην πληρώσουν) κάτι που δεν μπορούν να κάνουν με τα ιδιωτικά αγαθά. Το σημαντικό

είναι ότι αυτά τα φαινόμενα απαντώνται σε όλες τις κοινότητες, ανεξαρτήτως κράτους και λαού.

Κάθε μέσο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον προσδιορισμό του άριστου μεγέθους παραγωγής δημόσιων αγαθών. Σε μία δημοκρατική κοινωνία, οι πολίτες ψηφίζουν για εκείνες τις κυβερνήσεις που τους υπόσχονται το άριστο μέγεθος. Ο καταναγκασμός σε αυτές τις κοινωνίες λαμβάνει την μορφή φόρων. Κανείς δεν μπορεί νόμιμα να τους αποφύγει. Ή μπορεί; Γιατί να πληρώνει κάποιος φόρους για ένα μείγμα δημόσιων αγαθών που δεν τον ικανοποιεί; Δηλαδή όταν το οριακό όφελός του από την κατανάλωση των δημόσιων αγαθών δεν είναι ίσο με το οριακό κόστος (τον φόρο που πληρώνει). Και αν το οριακό όφελος είναι μεγαλύτερο από το φόρο που πληρώνει, τότε κάποιος άλλος πληρώνει παραπάνω από το οριακό του όφελος.

Υπάρχει λύση για αυτούς τους αδικημένους πολίτες; Αυτούς δηλαδή που πληρώνουν περισσότερα από όσα αντιστοιχούν στα οφέλη που απολαμβάνουν από την κατανάλωση των δημόσιων αγαθών. Μία λύση είναι να εγκαταλείψει κανείς την χώρα και να πάει σε χώρες όπου το μείγμα δημόσιων αγαθών ταιριάζει με τις συγκεκριμένες προτιμήσεις του. Σε διεθνικό επίπεδο, αυτό δημιουργεί σοβαρά προβλήματα, λόγω σημαντικών εμποδίων στις μεταναστεύσεις από κράτος σε κράτος, τα οποία έχουν αναλυθεί εκτενώς στην οικονομική βιβλιογραφία και δεν αποτελούν το αντικείμενο της παρούσης μελέτης. Εκείνο που δεν μπορεί να γίνει εύκολα σε διεθνικό επίπεδο μπορεί να γίνει πολύ ευκολότερα μέσα στην ίδια τη χώρα. Οι πολίτες ιστορικά, με λίγες εξαιρέσεις είναι αλήθεια, είχαν και έχουν την δυνατότητα μετακίνησης μέσα στην ίδια τους την χώρα ή ακόμη πιο εύκολα μέσα στην ίδια τους την πόλη. Σε αυτή την περίπτωση, ο ανταγωνισμός για τα δημόσια αγαθά γίνεται ανταγωνισμός μεταξύ κοινοτήτων στην προσφορά τοπικών δημόσιων αγαθών. Αυτή ήταν η λύση που πρότεινε ο Tiebout για τα τοπικά δημόσια αγαθά, η οποία εξετάζεται ευθύς αμέσως.

2.2. Κοινοτικά Δημόσια Αγαθά και η Λύση του Tiebout

Οι κοινότητες υπάρχουν για να ικανοποιούν τις ανάγκες των κατοίκων τους, προσφέροντας αγαθά και υπηρεσίες. Τέτοια αγαθά μπορεί να είναι οι δρόμοι, τα σχολεία, οι βιβλιοθήκες, τα θέατρα, η αστυνομία, η πυροσβεστική, η ύδρευση, η αποκομιδή σκουπιδιών, η καθαριότητα, τα πάρκα, οι χώροι πρασίνου, οι παιδικές χαρές, τα αθλητικά γήπεδα, το καθαρό περιβάλλον κ.λπ. Τα αγαθά αυτά

αποκαλούνται τοπικά ή κοινοτικά δημόσια αγαθά κατά αναλογία των δημόσιων αγαθών σε εθνικό-κρατικό επίπεδο.

Η οικονομική ανάλυση των τοπικών κοινοτήτων (local communities) βασικά θεμελιώνεται με την πρωτοποριακή εργασία του Charles M. Tiebout το 1956 με τίτλο "*A Pure Theory of Local Expenditures*". Η εργασία αυτή αποτέλεσε τη βάση για την γενίκευση της οικονομικής προσέγγισης των θεμάτων που αφορούν στα οικονομικά των τοπικών κοινοτήτων, των τοπικών θεσμών και του πλήθους των ανομοιογενών ατόμων που τις απαρτίζουν.

Ο Tiebout όρισε πιο ξεκάθαρα τα δημόσια αγαθά από ότι ο Samuelson. Δημόσια είναι τα αγαθά που πρέπει να παραχθούν (π.χ. Εθνική Άμυνα) αλλά δεν υπάρχει εφικτή μέθοδος να χρεωθεί το κόστος τους στον κάθε χρήστη ξεχωριστά. Μάλιστα, ο ορθολογικός καταναλωτής θα αποκαλύπτει πάντοτε λιγότερη ζήτηση με την ελπίδα να πληρώνει και λιγότερα. Ο Tiebout αξιολογεί ότι η λύση του προβλήματος μέσα από την πολιτική διαδικασία δεν αποφέρει ικανοποιητικά (αποδοτικά) αποτελέσματα. Ο Tiebout θέτει το ερώτημα αν το ίδιο ισχύει για τα τοπικά δημόσια αγαθά. Η απάντηση του ήταν αρνητική και πρωτότυπη. Κατ' αυτόν, δεν ισχύει για τα τοπικά δημόσια αγαθά το πρόβλημα που έθεσε ο Samuelson.

Η βασική προσέγγιση του Tiebout είναι ότι τα άτομα "*ψηφίζουν με τα πόδια τους*" και επιλέγουν εκείνες τις κοινότητες για να ζήσουν που τους αποφέρουν τη μέγιστη χρησιμότητα (ικανοποίηση). Με αυτό τον τρόπο, ενσωματώνεται η δυναμική ανάλυση του ανταγωνισμού, όχι μόνο σε επίπεδο ιδιωτικών αγαθών, αλλά και σε επίπεδο τοπικών-κοινοτικών δημόσιων αγαθών¹. Για παράδειγμα, ένα νοικοκυριό αποφασίζει να μετακινηθεί σε μία κοινότητα (περιοχή, προάστιο, δήμο, συνοικία, γειτονιά κ.λπ.), η οποία περισσότερο ταιριάζει στις προτιμήσεις του για την παροχή δημόσιας πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Σήμερα, που το κόστος μετακίνησης και πληροφόρησης έχει μειωθεί σημαντικά, αυτή η ζήτηση για διαφορετικές κοινότητες (τοπικότητες) διευκολύνεται, μειώνοντας το λεγόμενο κόστος συναλλαγής (transaction cost), το οποίο περιλαμβάνει και το κόστος της πληροφόρησης.

¹Είναι πολύ σημαντικό τα τοπικά δημόσια αγαθά να μην παράγονται κεντρικά διότι τότε δεν υπάρχει ο ανταγωνισμός σύμφωνα με τον Tiebout, εφόσον, αυτό, μεταξύ των άλλων, θα φέρει σε σύγκρουση τις διάφορες κοινότητες της ίδιας χώρας, βλέπε Besley & Coate (2003).

Οι συνέπειες αυτής της οικονομικής ανάλυσης είναι καθοριστικές. Μακροχρόνια, οι κοινότητες θα αποτελούν συναθροίσεις ατόμων και νοικοκυριών με ομοειδείς προτιμήσεις για το μείγμα των τοπικών-κοινοτικών δημόσιων αγαθών που επιθυμούν, τα οποία φυσικά πληρώνουν οι κάτοικοι, κυρίως μέσω των φόρων, των τελών και των χρεώσεων για την παροχή κοινοτικών υπηρεσιών (fees and charges), της οικειοθελούς εργασίας, των εθελοντικών οικονομικών συνεισφορών και δωρεών, την εκμετάλλευση της κοινοτικής δημόσιας περιουσίας κ.λπ.². Με αυτή την έννοια το πρόβλημα των δημόσιων αγαθών του Samuelson μπορεί να λυθεί μέσω του ανταγωνισμού των κοινοτήτων. Όχι για όλα τα δημόσια αγαθά (π.χ. Εθνική Άμυνα) αλλά για τα τοπικά δημόσια αγαθά. Για τα τελευταία, υπάρχει η δυνατότητα της εξαίρεσης αυτών που δεν πληρώνουν, διότι δεν μένουν στην κοινότητα για να απολαμβάνουν τα δημόσια αγαθά της. Και έχουν αποφασίσει να μην μένουν σε αυτή γειτονιά είτε διότι τους είναι πολύ "ακριβή" είτε διότι τα τοπικά δημόσια αγαθά είναι κατώτερης ποιότητας και ποσότητας από αυτά που επιθυμούν. Στην τελευταία περίπτωση, επιλέγουν κοινότητες με καλύτερο μείγμα τοπικών δημόσιων αγαθών και κόστους.

Το άρθρο του Tiebout έδωσε το έναυσμα εκπόνησης θεωρητικών και εμπειρικών μελετών που αφορούν τις κοινότητες, τις τοπικές δημόσιες δαπάνες και τους προσδιοριστικούς παράγοντες της σύνθεσης και ανάπτυξης των κοινοτήτων³. Το τελευταίο είναι πολύ σημαντικό και αφορά την διαμόρφωση των ίδιων των κοινοτήτων που στην βάση τους είναι οικονομική. Το θέμα αυτό εξετάζεται στο αμέσως επόμενο μέρος της εργασίας.

²Δεν είναι επί του παρόντος η ανάλυση των κοινοτικών εσόδων. Ενδιαφέρον, όμως, έχει μία σχετικά πρόσφατη εμπειρική μελέτη των Olken & Singhal (2011). Εξετάζουν αυτό που ονομάζουν άτυπη φορολογία (informal taxation) που υπάρχει σε πολλές τοπικές, κυρίως αγροτικές, κοινότητες. Σε αυτές τις κοινότητες, οι κάτοικοι πληρώνουν για την παροχή τοπικών δημόσιων αγαθών είτε με χρήματα είτε με προσωπική εργασία. Και υπάρχουν διάφοροι τρόποι που μία τοπική κοινότητα μπορεί να τιμωρήσει κάποιον αν δεν συνεισφέρει αυτά που του αναλογούν. Και στην Ελλάδα ίσχυε αυτό. Θυμάμαι ότι η εκκλησία του χωριού μου κτίστηκε με εισφορά προσωπικής εργασίας των κατοίκων του.

³Για παράδειγμα, σε εμπειρικό επίπεδο οι Banzhaf & Walsh (2008) βρήκαν ότι οι πολίτες ψηφίζουν με τα πόδια τους για να βρουν περιβαλλοντολογικά καλύτερες κοινότητες, αλλά υπάρχουν πολλές τέτοιες μελέτες στη σχετική βιβλιογραφία. Βλέπε την μελέτη των Bayer & McMillan (2012) και Heikkila (1996).

Στη συνέχεια, σε αυτό το μέρος, εξετάζονται δύο βασικές διευρύνσεις της συμβολής του Tiebout στα οικονομικά των κοινοτήτων⁴. Η πρώτη αφορά τη δημιουργία κοινοτικών (τοπικών) δημόσιων συντελεστών της παραγωγής και υποδομών για την προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων και επιχειρήσεων. Η δεύτερη διεύρυνση, που συνδέεται με την πρώτη, αφορά την δημιουργία θέσεων εργασίας. Με απλά λόγια, οι πολίτες δεν προσελκύονται μόνο από τα τοπικά δημόσια αγαθά, αλλά και από τις τοπικές δυνατότητες απασχόλησης, επιχειρηματικής δραστηριότητας και επενδύσεων. Τα θέματα αυτά έχουν άμεση σχέση με την διαμόρφωση και ανάπτυξη των ελληνικών κοινοτήτων που θα εξετασθούν στο μεθεπόμενο μέρος της εργασίας.

2.3. Επιχειρήσεις και Επενδύσεις στις Κοινότητες

Πολλές κοινότητες έχουν αναπτύξει ολοκληρωμένα γραφεία προσέλκυσης επενδύσεων και επιχειρήσεων. Με δεδομένα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της περιοχής και των γενικότερων εθνικών υποδομών, η κάθε κοινότητα μπορεί να αναπτύξει τα δικά της εργαλεία για την προσέλκυση επενδύσεων όπως οι τοπικοί φόροι, οι τοπικές υποδομές, οι τοπικές επιδοτήσεις και τέλος και πιο σημαντικό για την ελληνική περίπτωση το τοπικό θεσμικό πλαίσιο, όπως αυτό εφαρμόζεται στην πράξη. Η διαφθορά είναι ένας ανασταλτικός παράγοντας προσέλκυσης υγιών επιχειρήσεων και επενδυτών. Και δυστυχώς, η διαφθορά είναι μεγαλύτερη στις τοπικές κοινότητες από ό,τι στην κεντρική εξουσία⁵.

Ο Richter (1994) και Richter & Wellisch (1996) διεύρυναν το υπόδειγμα του Tiebout από τα τοπικά δημόσια αγαθά στους τοπικούς δημόσιους συντελεστές της παραγωγής. Μάλιστα, όπως ισχυρίζονται οι συγγραφείς, η προσέγγιση του Tiebout, περί του αποδοτικού (efficient) ανταγωνισμού μεταξύ των κοινοτήτων, θεμελιώνεται καλύτερα με την προσέγγιση των τοπικών δημόσιων συντελεστών της παραγωγής από ότι με τα τοπικά δημόσια αγαθά. Ο μηχανισμός είναι ο ανταγωνισμός των κοινοτήτων μέσω της τοπικής φορολογίας και άλλων οικονομικών κινήτρων και αντικινήτρων. Με αυτό τον τρόπο, επιτυγχάνεται ένα άριστο αποτέλεσμα που είναι

⁴Μια άλλη σημαντική διεύρυνση του υποδείγματος είναι και τα δημοσιονομικά των ομοσπονδιακών συστημάτων, όπως αυτό των ΗΠΑ, βλέπε Boadway & Tremblay, (2012).

⁵Οι Campante and Do (2014) έδειξαν ότι οι πιο απομονωμένες πόλεις πρωτεύουσες των Πολιτειών των ΗΠΑ χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη διαφθορά. Βλέπε Brollo et al (2013) για μία θεωρητική ανάλυση της διαφθοράς και εμπειρικής διερεύνησης των δημοτικών αρχών της Βραζιλίας.

αποδοτικό και ανταγωνιστικό. Η φορολογία μπορεί να αφορά τα κέρδη, τη γη και την μετεγκατάσταση εκτός κοινοτικών ορίων. Από την άλλη πλευρά, η ενίσχυση των επενδύσεων μπορεί να αφορά και την δωρεάν διάθεση κοινοτικής δημόσιας γης και άλλες διευκολύνσεις και σίγουρα όχι γραφειοκρατία. Αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις ελληνικές κοινότητες, όπως θα εξηγηθεί παρακάτω.

Η αύξηση των επενδύσεων και των επιχειρήσεων⁶ σε μία κοινότητα έχει πολλαπλά οφέλη διότι δημιουργεί θετικές εξωτερικές οικονομίες κλίμακος για την προσέλκυση περισσότερων επενδύσεων. Αυξάνει δε σημαντικά και τα κοινοτικά έσοδα από την φορολόγηση μεγαλύτερου αριθμού ατόμων, την αύξηση της αξίας της γης⁷ και των ακινήτων, των τελών χρήσης των κοινοτικών υπηρεσιών⁸, κ.λπ. Η αύξηση του πληθυσμού μειώνει το κατά κεφαλή κόστος των τοπικών δημόσιων αγαθών και επιτρέπει την αύξησή τους, όπως έδειξαν οι Buettner & Holm-Hadulla (2013). Σε αυτές τις κοινότητες, τα αγαθά που προσφέρονταν πριν ιδιωτικά, μπορούν πλέον να προσφέρονται, το ίδιο αποδοτικά (efficient), από τις τοπικές κοινότητες⁹. Ο Henderson (1994) έδειξε ότι κοινότητες που μεγιστοποιούν τα κέρδη¹⁰ τους προτιμούν τα τέλη και τις χρεώσεις ανά υπηρεσία από τους φόρους. Οι φόροι προτιμώνται από τις κοινότητες όπου κυριαρχεί η πολιτική διαδικασία, αποσκοπώντας στην μεγιστοποίηση της ικανοποίησης του μέσου ψηφοφόρου (median voter)¹¹. Πάντως, μία κοινότητα μπορεί να χρηματοδοτήσει τα έργα της,

⁶Η ίδια η παραγωγή των τοπικών δημόσιων αγαθών είναι και αυτή μία επενδυτική και επιχειρηματική διαδικασία, βλέπε Duranton & Déo (1999).

⁷Μου αναφέρθηκε ότι στα ελληνικά νησιά, πριν την αύξηση του τουρισμού, στους "χαζούς" γαμπρούς έδιναν προίκα τα παραλιακά χωράφια διότι ήταν τα λιγότερο παραγωγικά για αγροτική χρήση. Μετά την αλματώδη αύξηση του τουρισμού, αυτά τα χωράφια έγιναν πανάκριβα τουριστικά οικοπέδα και οι "χαζοί" έγιναν πλούσιοι.

⁸Για παράδειγμα, το τέλος παρεπιδημούντων αποτελεί σημαντικό έσοδο στις τουριστικές περιοχές.

⁹Το θέμα της αποδοτικής (efficient) παραγωγής και προσφοράς τοπικών δημόσιων αγαθών είναι πολύ σημαντικό και μπορεί να διαφοροποιείται από υπηρεσία σε υπηρεσία. Τέτοιες διαφοροποιήσεις στην αποδοτικότητα βρήκε ο Rongen (1995) για την Νορβηγία.

¹⁰Η έννοια του κέρδους των τοπικών κοινοτήτων δεν διαφοροποιείται από την έννοια τους κέρδους των επιχειρήσεων. Οι Sonstelie & Portney (1978) χρησιμοποίησαν το υπόδειγμα του Tiebout και έδειξαν ότι η μεγιστοποίηση των κερδών των κοινοτήτων οδηγεί σε αποδοτική προσφορά τοπικών δημόσιων αγαθών και σε άριστο μέγεθος πληθυσμού. Το κέρδος των κοινοτήτων ορίζεται ως η αξία της γης τους. Βλέπε, επίσης, τις μελέτες των Epple & Zelenitz (1984) και Sonstelie & Portney (1986).

¹¹Οι Aragon et al (1988) εξέτασαν αυτή την υπόθεση στην προσφορά τοπικών αγαθών σε επιλεγμένες κοινότητες της Γαλλίας. Επίσης, με δεδομένο της

αυξάνοντας το κοινοτικό δημόσιο χρέος. Αυτό έχει άλλες συνέπειες, όπως εξηγείται από τους Schultz & Sjostrom (2001). Για παράδειγμα, πολίτες αποφασίζουν να φύγουν μακριά από κοινότητες που έχουν υπερβολικά χρέη, διότι αναμένεται η αύξηση των τοπικών φόρων, τους οποίους θέλουν και να αποφύγουν. Ο Sasaki (2000) δείχνει, με την ανάπτυξη ενός υποδείγματος, το πώς συνδέεται η αποδοτική προσφορά τοπικών δημόσιων αγαθών με το άριστο μέγεθος του πληθυσμού μιας κοινότητας.

2.4. Τοπική Απασχόληση

Μία από τις συνέπειες του υποδείγματος του Tiebout είναι ότι μακροχρόνια θα υπάρχει μία τάση διαμόρφωσης ομοιόμορφων κοινοτήτων, π.χ. του ίδιου εισοδηματικού επιπέδου¹² ή των ίδιων επαγγελμάτων και δεξιοτήτων, διότι θα έχουν περίπου τις ίδιες προτιμήσεις για την ποσότητα και την ποιότητα των τοπικών δημόσιων αγαθών.

Ο Berglas (1976) έδειξε ότι αυτό δεν είναι απαραίτητα το άριστο αποτέλεσμα στην διαμόρφωση των κοινοτήτων αν οι κοινότητες προσφέρουν και ευκαιρίες απασχόλησης. Σε αυτή την περίπτωση, οι κοινότητες δεν θα είναι ομοιογενείς σε ό,τι αφορά τα εισοδηματικά επίπεδα και τα επαγγέλματα. Για μία αντίθετη άποψη, βλέπε τη μελέτη του Brueckner (1994). Ο Luque (2013) γενίκευσε την προσέγγιση του Berglas και έδειξε ότι οι κοινότητες διαμορφώνονται ανάλογα με την σχετική σπανιότητα των διαφορετικών εργατικών ειδικοτήτων. Ομοίως, ο Puy (2007) επεκτείνει το υπόδειγμα του Tiebout για να δείξει το πώς η αγορά εργασίας επηρεάζει την διαμόρφωση των κοινοτήτων. Κοινότητες με υψηλούς μισθούς προσελκύουν εργαζόμενους υψηλής παραγωγικότητας σε αντίθεση με τις κοινότητες που έχουν καλύτερα συστήματα πρόνοιας. Οι Güterk et al (2014) δείχνουν ότι η ελκυστικότητα των κοινοτήτων δεν αφορά τόσο το μείγμα τοπικών δημόσιων αγαθών και φόρων αλλά τους θεσμούς που λαμβάνουν τις αποφάσεις. Η ποιότητα των θεσμών είναι πολύ σημαντική στην ιστορική διαμόρφωση των κοινοτήτων, όπως θα αναλυθεί παρακάτω. Τέλος, ο Boustan (2013) βρήκε ότι μία αύξηση του διάμεσου (median) εισοδήματος κατά 10 χιλιάδες δολάρια, αυξάνει την αξία της γης κατά 7% σε διαφορετικές

δυνατότητας μετακίνησης των κατοίκων σε άλλες κοινότητες, το μοντέλο αυτό χρειάζεται διεύρυνση, βλέπε Calabrese et al (2006).

¹²Οι Bartolome & Ross (2003) δείχνουν ότι η ισορροπία δεν επιτυγχάνεται με ομοιόμορφα εισοδήματα αλλά και με μεικτά εισοδήματα όταν ληφθεί υπόψη η χωροταξική διάρθρωση των πόλεων με ένα κυκλικό κέντρο και γύρω-γύρω προάστια.

συνοικίες της ίδιας πόλης. Η αξία γης είναι μία ένδειξη της παροχής καλύτερων τοπικών δημόσιων αγαθών.

3. Η Οικονομική Διάσταση της Διαμόρφωσης των Κοινοτήτων

Η γεωγραφική κατανομή και η πληθυσμιακή διάθρωση των κοινοτήτων αποτελεί μια μακρά ιστορική διαδικασία που μπορεί να εξηγηθεί σχεδόν αποκλειστικά από οικονομικούς παράγοντες¹³. Ο πιο σημαντικός ήταν και είναι η ύπαρξη πλουτοπαραγωγικών πόρων, π.χ. υδάτινων πόρων, καλλιεργήσιμης γης, προσβασιμότητας, προστασίας από εξωτερικές επεμβάσεις, κ.λπ. Κοινότητες αναπτύσσονται και πεθαίνουν (μαραζώνουν) σε ευθύγραμμη σχέση με την οικονομική τους ανάπτυξη. Ο οικονομικός μαρασμός μπορεί να οφείλεται είτε σε εσωτερικές-τοπικές εξελίξεις είτε σε εξωτερικές μεταβλητές, όπως οι νέες τεχνολογίες ή οι νέες παραγωγικές ευκαιρίες, όπως ήταν ο τουρισμός στα ελληνικά νησιά την δεκαετία του 1960, ο οποίος άλλαξε το παραγωγικό μοντέλο χιλιετιών.

Ο πιο σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση μιας κοινότητας είναι η δυνατότητα που έχει το άτομο (καταναλωτής, εργαζόμενος, επιχειρηματίας, επενδυτής) της συγκεκριμένης κοινότητας να μεταναστεύει σε άλλες κοινότητες αλλά και άτομα άλλων κοινοτήτων να μετακινούνται στην συγκεκριμένη κοινότητα. Αυτή είναι και η ουσία του υποδείγματος του Tiebout. Η κινητικότητα αυτή επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το ρόλο των τοπικών και εθνικών-κρατικών θεσμών. Η (οικονομική) ανάπτυξη των κοινοτήτων έχει και ως αναπόφευκτη συνέπεια την διαμόρφωση όμοιων θεσμών, αν όχι τόσο στην μορφή, σίγουρα στην λειτουργία που δεν είναι άλλη από την εξυπηρέτηση των συλλογικών αναγκών. Η επίδραση του τοπικού, περιφερειακού, εθνικού και εν τέλει του παγκόσμιου περιβάλλοντος είναι καθοριστική στη διαμόρφωση ποιοτικών θεσμών που επιτρέπουν στις κοινότητες να αναπτυχθούν και να διαμορφωθούν¹⁴.

¹³"Κοινότητα λοιπόν λέμε σ' ένα ωρισμένο μέρος της χώρας μίαν ομάδα ανθρώπων που έχουν οργανώσει εργασία παραγωγική..." Καραβίδας (1930α, σελ. 141).

¹⁴Οι Acemoglu & Johnson (2005) αναλύουν του θεσμούς, την ποιότητά τους και τον ρόλο τους στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Όπως αναφέρουν έχει διαμορφωθεί μία κοινή πεποίθηση μεταξύ των οικονομολόγων ότι η κοινωνική, οικονομική, νομική και πολιτική οργάνωση μιας κοινότητας, με άλλα λόγια οι θεσμοί της κοινότητας, είναι ο κύριος προσδιοριστικός παράγοντας της οικονομικής της

Οι Giuliano & Nunn (2013) έδειξαν το σημαντικό ρόλο των τοπικών δημοκρατικών θεσμών στην απονομή της δικαιοσύνης, στην μείωση της διαφθοράς και στην αύξηση του κατά κεφαλή εισοδήματος. Μάλιστα, βρήκαν ότι περιοχές με υψηλής ποιότητας αγροτική γη έχουν και την μεγαλύτερη παράδοση στην τοπική δημοκρατία και συνεπώς στους ποιοτικούς θεσμούς. Αυτό επιβεβαιώνει την πολύ σημαντική εργασία των Persson & Tabellini (2009) που βρήκαν ότι η μακρόχρονη εμπειρία μιας χώρας με την δημοκρατία έχει θετική επίδραση στην σημερινή καλή λειτουργία των θεσμών και στην αύξηση των σημερινών εισοδημάτων. Τα αποτελέσματά τους δείχνουν την ύπαρξη ενός ενάρετου κύκλου μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και σταθεροποίησης της δημοκρατίας¹⁵.

Οι θεσμοί είναι ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες προσέλκυσης ξένων επενδύσεων, εργατικού δυναμικού και εν τέλει κατοίκων σε μια συγκεκριμένη κοινότητα. Αυτό σημαίνει ότι οι κοινότητες είναι ένα πλέγμα θεσμών που προκύπτουν από συγκεκριμένες οικονομικές ανάγκες. Θεσμός σημαίνει καταναγκασμός. Αναπόφευκτα η διοίκησή τους απαιτεί καταναγκασμό με τον πιο σημαντικό από όλους την φορολόγηση (οικονομική εισφορά) των πολιτών της κοινότητας για την παροχή κοινοτικών δημόσιων αγαθών. Ο καταναγκασμός μπορεί να είναι είτε απολυταρχικός είτε δημοκρατικός, μέσω της αρχής της πολιτικής συμμετοχής. Κοινότητες που στηρίζονται σε εθελοντικές συνεισφορές είναι καταδικασμένες σε αποτυχία. Σε ένα πείραμα που έκανε ο Robbet (2014, p. 154) κατέληξε στο εξής συμπέρασμα:

"Voluntary contributions communities enable residents with different preferences to make different contributions, without the need to relocate or divide their resources over multiple communities, but are susceptible to the same free riding and demand revelation problems that can plague public good provision at the federal level. This paper finds that voluntary contributions communities are characterized by free riding,

ανάπτυξης. Εκείνο που δεν αναφέρεται επαρκώς είναι ότι πίσω από κάθε πετυχημένο θεσμό, υπάρχουν αποδοτικά, αποτελεσματικά και ανταγωνιστικά άτομα. Τα άτομα φτιάχνουν και λειτουργούν τους θεσμούς. Η έλλειψη ποιοτικών θεσμών σημαίνει έλλειψη ικανού αριθμού άξιων (παραγωγικών) ανθρώπων.

¹⁵Έχει ενδιαφέρον η αναφορά του Καραβίδα (1930β, σελ. 47) στο πώς μνηθήκε στον κοινοτισμό "... στον κοινοτισμό με εισήγαγε ο πατέρας μου ... ανάγκασε δια της βίας τους συγχωριανούς μας να μιλούν ένας ένας και με τη σειρά ανεβαίνοντας στο πεζούλι της Εκκλησίας". Αριστοφανική παράσταση θα ήταν! Η δημοκρατία δεν επιβάλλεται. Ποτέ οι ελληνικές κοινότητες δεν είχαν γνήσια δημοκρατική εκπροσώπηση. Ακόμη και σήμερα ισχύει το πελατειακό σύστημα των κομματάρχων του 19ου και 20ου αιώνα. Η μορφή αλλάζει, η ουσία μένει.

instability, and inefficient movement, and replicates the dynamics previously found in local pure linear public goods games with two types of agents. This suggests that these patterns and instability are robust to differences in the payoff function, with one distinction: when public goods are provided in equilibrium, this frequent movement may lead to efficiency significantly below equilibrium predictions, and mobility may actually be harmful to efficiency".

Το συμπέρασμα αυτό είναι ίδιο με του Samuelson, που αναφέρθηκε στην αρχή της εργασίας. Ιδιαίτερος στην Ελλάδα, ο εθελοντισμός και η "θυσία" των πολιτών κυρίως στην διοίκηση των κοινών (κοινότητα, δήμος, περιφέρεια, εθνική κυβέρνηση) έχει ως αποκλειστικό σκοπό την εξυπηρέτηση ιδιοτελών συμφερόντων, όχι απαραίτητα παράνομων ή ανήθικων¹⁶. Δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και "χλωρά" αλλά τα "ξερά" είναι πολύ περισσότερα. Η ποιότητα των ατόμων καθορίζει την ποιότητα των θεσμών: οικονομικών, κοινωνικών, νομικών, πολιτικών, πολιτισμικών, θρησκευτικών, εθελοντικών, κ.λπ. Τέτοια άτομα αξίας λείπουν στην Ελλάδα. κυρίως διότι οι ικανοί έχουν ψηφίσει με τα πόδια τους και πήγαν σε άλλες πολιτείες¹⁷.

Ο ρόλος των θεσμών για την τοπική ανάπτυξη έχει αναγνωριστεί από πολλές μελέτες ως σημαντικός. Επειδή για την Ελλάδα έχει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον η θεσμική ανάπτυξη για την προσέλκυση πολύ μεγάλων επενδύσεων αξιοποίησης κοινοτικής δημόσια και ιδιωτικής γης, το υπόλοιπο αυτού του μέρους αφιερώνεται πολύ περιληπτικά σε αυτό το θέμα, ενώ το επόμενο μέρος εξειδικεύεται στην ελληνική περίπτωση.

Η ανάπτυξη και διαμόρφωση των κοινοτήτων απαιτεί σήμερα τεράστιες οικονομίες κλίμακος και φάσματος, οι οποίες μπορούν να επιτευχθούν μόνο με την εισροή ξένων κεφαλαίων και τεχνογνωσίας και την δημιουργία μεγάλων εκτάσεων

¹⁶Ο Καραβίδας (1930α, σελ. 141) αναφέρει ότι "...έργα βιώσιμα και ωφέλιμα είναι εκείνα μόνον που στηρίζονται στην προσωπική εργασία....Στή Λαμία όμως, στο Αγρίνιον, στα Γεννιστά, ο Δήμαρχος δεν πρέπει να απέχει πολύ από έναν καλοπροαίρετο νοικοκύρη που είναι άξιος να πηγαίνει ο ίδιος άπαξ έστω της εβδομάδος, δίνοντας το καλό παράδειγμα επί κεφαλής των συμπολιτών του στην προσωπική εργασία". Όπως προαναφέρθηκε: καλές διαπιστώσεις των προβλημάτων, κακές λύσεις.

¹⁷Σε ένα μικρό ελληνικό νησί, μου ζήτησε ένας πραγματικά ξύπνιος και άξιος αντιδήμαρχος να βοηθήσω στην τουριστική ανάπτυξη του νησιού του. Του απάντησα ότι σε μία δεκαετία θα μπορούσα να του φέρω 5 εκατομμύρια τουρίστες, δηλαδή το 50% του συνόλου των τουριστών της Ελλάδος εκείνη την χρονιά. Με κοίταξε δύσπιστα και μου ρώτησε με ποιο τρόπο. Χρειάζονται του είπα δέκα άνθρωποι σαν και σένα. Μου είπε ότι δεν υπάρχουν σε όλο το νησί. Αυτό είναι το πρόβλημα του απάντησα. Και του ανέπτυξα τι θα κάναμε με τους 10 άξιους ανθρώπους.

γης προς καπιταλιστική εκμετάλλευση. Στην διεθνή βιβλιογραφία αποκαλούνται Large-scale Agricultural Land Investments (LALI), δηλαδή απαιτούνται Μεγάλης Κλίμακας Επενδύσεις Αγροτικής Γης (ΜΚΕΑ). Στην περίπτωση της Ελλάδος, θα πρόσθετα και Μεγάλης Κλίμακας Επενδύσεις Τουριστικής Γης (ΜΚΕΤ)¹⁸.

Υπάρχουν δύο τρόποι να γίνει αυτό. Ο οικειοθελής και γρήγορος, και ο αργός και επώδυνος. Ο πρώτος απαιτεί την συνεισφορά των τοπικών κοινοτήτων που θα αποτελέσουν και μοχλούς πίεσης στην κεντρική εξουσία αφού πρώτα καθαρίσουν τις αυλές τους που είναι πιο "βρώμικες" από την αυλή της κεντρικής εξουσίας. Ο αργός και επώδυνος, που δεν εξετάζεται εδώ, είναι μία διαδικασία που θα επιφέρει πρώτα τον μαρασμό ολόκληρων κοινοτήτων, αγροτικών και αστικών, και μετά την ανάπτυξή τους μέσω μιας διαδικασίας βίαιης αναγκαιότητας, που ενέχει πολλούς κινδύνους, όχι μόνο οικονομικούς αλλά πολιτικούς και κοινωνικούς.

Όπως εξηγεί ο Cotula (2012, p. 673) οι επενδύσεις σε ΜΚΕΑ θα αλλάξουν, αν συνεχιστούν, στα λίγα επόμενα χρόνια, τον τρόπο της παγκόσμιας αγροτικής παραγωγής:

"However one looks at it, the land rush, if sustained over the next few years, will have profound implications for the future of world agriculture, including the roles of states and markets, of agribusiness and family farming, and of the global trading system... The land rush also signals a shift away from family farming, which has long constituted the backbone of agricultural systems in many recipient countries, including in much of Africa, and towards large-scale, mechanised agriculture".

Σε μία εμπειριστατομένη μελέτη, ο Osabuohien (2014) εξέτασε το ρόλο των τοπικών θεσμών στην προσέλκυση μεγάλων αγροτικών ξένων επενδύσεων στην Νιγηρία. Επισημαίνει μία σειρά από προβλήματα όπως (α) η έλλειψη τίτλων ιδιοκτησίας (διαβάζεται και ως έλλειψη κτηματολογίου), (β) το ποιος τις διοικεί, π.χ. μεγάλη επένδυση στη Νιγηρία κατέρρευσε όταν η διοίκηση από ιδιωτική (συγκεκριμένα από τους Γερμανούς) που ήταν, την ανέλαβαν άτομα που διορίζε η εκάστοτε κυβέρνηση, (γ) οι ηγέτες των τοπικών κοινοτήτων εναντιώνονταν στις ξένες

¹⁸Φυσικά δεν αποκλείονται και άλλες επενδύσεις αρκεί ο επενδυτής να βάλει τα λεφτά του και να έχει τους πελάτες του, χωρίς κρατικές ή κοινοτικές ενισχύσεις κάθε είδους και κάθε τρόπου. Οι τελευταίες στην Ελλάδα έχουν προσελκύσει μόνο απατεώνες και απωθούν υγιείς επιχειρηματίες και επενδυτές. Γι' αυτό θα πρέπει να καταργηθούν οι κάθε είδους ενισχύσεις και φορολογικές απαλλαγές.

επενδύσεις που έφθαναν και στην χρησιμοποίηση του στρατού και των όπλων για την καταστολή τους. Το τελευταίο το έδειξαν και τα οικονομετρικά ευρήματα της έρευνας όπου η ύπαρξη μεγάλου πληθυσμού ήταν αντικίνητρο για ΜΚΕΑ, διότι αποτελούσε, εν δυνάμει, εστίες αντίστασης. Επίσης, το μέγεθος της διαθέσιμης γης είχε θετική επίδραση στην προσέλκυση τέτοιων επενδύσεων. Σε μία ανάλογη μελέτη ο Nolte (2014) εξέτασε το ρόλο όλων των ενδιαφερόμενων μερών, συμπεριλαμβανομένων και των τοπικών κοινοτήτων, στην αγορά μεγάλων αγροκτημάτων στην Ζάμπια. Το συμπέρασμα είναι ότι ο ρόλος των θεσμών είναι καθοριστικός στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων σε μεγάλες αγροτικές εκτάσεις. Με άλλα λόγια, χρειάζονται ποιοτικοί θεσμοί.

Το ζητούμενο είναι πώς κτίζονται οι ποιοτικοί (λιγότερο διεφθαρμένοι) θεσμοί στις τοπικές κοινότητες. Οι Faber & Gerritse (2012) εξέτασαν αυτό το θέμα χρησιμοποιώντας ένα δείγμα 107 χωρών. Βρήκαν ότι όσο πιο ανοικτές είναι οι κοινότητες στο διεθνές εμπόριο, τόσο πιο ποιοτικούς θεσμούς έχουν και τόσο μεγαλύτερη είναι η ελκυστικότητα στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων.

Εν κατακλείδι, οι κοινότητες υπάρχουν γιατί ικανοποιούν οικονομικές ανάγκες. Η ποιότητα των θεσμών διαφοροποιούν τη μία κοινότητα από την άλλη. Η οικονομική ανάπτυξη μιας κοινότητας επιτρέπει και την πληθυσμιακή, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ανάπτυξή της. Σήμερα, μία παγκόσμια ανάλυση των τάσεων δείχνει ότι κοινότητες και κράτη μπορούν να αναπτυχθούν μόνο μέσω της πλήρους αξιοποίησης των οικονομιών κλίμακος που επιτρέπει η μεγάλη παραγωγή. Αυτό προτείνεται να γίνει στις ελληνικές κοινότητες, αστικές (urban) ή αγροτικές (rural). Διαφορετικά θα μαραζώσουν. Το επόμενο μέρος εξετάζει αυτό το θέμα.

4. Η Οικονομική και Κοινωνική Ανάπτυξη των Ελληνικών Κοινοτήτων

Η Ελλάδα από την αρχαιότητα επιβεβαιώνει την προσέγγιση του Tiebout. Όλος ο αρχαίος ελληνικός κόσμος κτίστηκε πάνω στον ανταγωνισμό και στην άμιλλα μεταξύ των κρατών-πόλεων. Με αυτή την έννοια, η ανάπτυξη του Ελληνισμού είναι η ανάπτυξη των κοινοτήτων του μέσω του ανταγωνισμού που δεν είχε πάντοτε τα χαρακτηριστικά της καλής έχθρας που περιγράφει ο Ησίοδος στο *Έργα και Ημέρες*. Ποτέ δεν υπήρξε μία ενιαία ελληνική εθνική κρατική οντότητα, μέχρι την απελευθέρωση από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Στη διάρκεια της Οθωμανικής

κυριαρχίας, οι ελληνικές κοινότητες έπαιξαν ηγετικό ρόλο αν και το μοντέλο διοίκησής του ήταν αυταρχικό κάτι που δημιούργησε σημαντικά προβλήματα στην υγιή οικονομική, πολιτική και κοινωνική ανάπτυξη μετά στη συνέχεια.

Ο ρόλος των ελληνικών κοινοτήτων έχει αναπτυχθεί στον μεσοπόλεμο από έναν ερασιτέχνη μελετητή του κοινοτισμού της Ελλάδος, τον Δ.Κ. Καραβίδα, σε μία σειρά από εργασίες, τρεις εκ των οποίων δημοσιεύτηκαν σε ειδικό τόμο από τις εκδόσεις Παπαζήση. Όπως ήδη αναφέρθηκε στην εισαγωγή, η διαπιστωτική αξία αυτών των μελετών της υπάρχουσας κατάστασης των ελληνικών κοινοτήτων στις αρχές του προηγούμενου αιώνα είναι πολύ μεγάλη. Δυστυχώς, η ανάλυσή του αγνόησε τελείως τις παγκόσμιες εξελίξεις, αυτές που άλλαξαν άρδην μέσα σε λίγες δεκαετίες το πρότυπο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης των ελληνικών κοινοτήτων. Για παράδειγμα, οι επιδράσεις από την παγκόσμια ανάπτυξη του τουρισμού άλλαξαν μέσα σε λίγες δεκαετίες το σύστημα παραγωγής των ελληνικών κοινοτήτων που είχε μείνει ανεπηρέαστο για χιλιάδες χρόνια.

Αξίζει να αναφερθεί μία διαπίστωσή του που αφορά την οργάνωση της παραγωγής στον αγροτικό ελληνικό χώρο, βλέπε Καραβίδας (1936, σελ.22-23). Αφού κάνει μία λεπτομερή αναφορά στην ανάγκη έργων υποδομών, π.χ. ύδρευσης προχωράει στην ανάλυση της παραγωγής που απαιτεί χαμηλά επιτόκια και εύκολη τραπεζική πίστη. Με αυτό τον τρόπο θα φέρει "*...αύξησιν της ζητήσεως εργασίας και του οικονομικού εν γένει χώρου εις κάθε τοπικήν περιοχήν, όπου φυσικά και πληθυσμός πολλαπλάσιος θα δύναται να συγκρατηθεί τότε*". Όλη η προηγούμενη ανάλυση-διαπίστωση του Tiebout μαζί με τις διευρύνσεις της σε μία πρόταση! Και συμπεραίνει ο Καραβίδας:

"...όπου και εν τη μικροτέρα εδαφική πτυχή εύρηται ένας πολύ πιο πυκνότερος και σχεδόν κατά βήμα διαφορισμός εδαφών και κλίματος και καλλιεργειών και επιδόσεων, εις τρόπον ώστε, επί χιλίων π.χ. στρεμμάτων, το τοπίον μας προσφέρει συγχρόνως και θάλασσαν και βουνό και τόπον αμπέλου και τόπον εληάς και τόπον ριζιού και δημητριακών και βοσκής και εμπορικών πέρασμα και - ώστε, με τον παράλληλον οργανικόν επίσης τεμαχισμόν της ιδιοκτησίας, κανείς δεν ημπορεί να ζήση εδώ, εκτός υπό τον όρον της αναπτύξεως των πλέον πολλαπλών επιδόσεων και της από πολλών επίσης πηγών συνθέσεως των πόρων του, συνθέσεως μάλιστα, ήτις αυτή ακριβώς δημιουργεί και αυτόν τούτον τον μικροαστικόν χαρακτήρα της οικονομίας μας και, επί πλέον, ήτις, ανακλωμένη εις την διάπλασιν και εις την αγωγήν των ανθρώπων, εξηγεί ευρύτατα και την ροπήν και την απαίτησιν, αλλά και την ευκολίαν ην και ο μικρότερος

εδώ πολίτης διεκδικεί δια την προσωπικήν ολοκλήρωσιν και ελευθερίαν του και δια την κυκλικήν εν γένει αντίληψιν της ζωής"

Μία καταπληκτική διαπίστωση της υπάρχουσας κατάστασης και της αναγκαιότητας της μεγάλης παραγωγής αλλά λανθασμένης εκτίμησης πώς μπορεί αυτή να επιτευχθεί. Η αναφορά στα χίλια στρέμματα έχει ενδιαφέρον διότι αποτελεί επιχείρημα της παρούσης εργασίας ότι μόνο μεγάλες μονάδες μπορούν να επιβιώσουν. Οι σημερινές ελληνικές κοινότητες έχουν δύο επιλογές. Ή θα ενσωματωθούν πλήρως στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα ή θα μαραζώσουν. Ο κόσμος, επιβεβαιώνοντας και τον Tiebout και τον Καραβίδα, θα εγκαταλείπει αυτές τις κοινότητες για άλλες πολιτείες που έχουν αναπτυχθεί σύμφωνα με το υπόδειγμα που περιγράφεται παρακάτω.

Η ανάπτυξη των ελληνικών κοινοτήτων είναι σύμφωνη με τις προβλέψεις που θα έκανε κανείς αν επιχειρούσε να εφαρμόσει την διευρυμένη προσέγγιση του Tiebout, κυρίως των επενδύσεων και της απασχόλησης στον τουριστικό και αγροτο-διατροφικό κλάδο της οικονομικής δραστηριότητας. Με άλλα λόγια, στην περίπτωση της Ελλάδος η μετακίνηση οφείλεται κατά κύριο λόγο την εύρεση εργασίας παρά την κατανάλωση τοπικών δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών. Τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1980.

Η εσωτερική και κυρίως η εξωτερική μετανάστευση γινόταν κυρίως για λόγους βιοποριστικούς. Κατά έναν περίεργο τρόπο, η προσωπική μου οικογενειακή μετανάστευση από το χωριό στην Αθήνα, στα μέσα της δεκαετίας του 1960, δεν έγινε για να βρουν δουλειά οι γονείς μου. Άφησαν στημένη δουλειά στο χωριό, αλλά έφυγαν διότι θεώρησαν ότι η Αθήνα προσέφερε καλύτερες προοπτικές εκπαίδευσης για τα παιδιά τους. Η περίπτωσή μου είναι σύμφωνη με τις αρχικές παραδοχές του υποδείγματος του Tiebout και όχι τόσο με το διευρυμένο υπόδειγμα.

Πιο πρόσφατα, στην δεκαετία του 1980 και μετά, παρατηρείται μία ενδο-αστική μετανάστευση, κυρίως στην Αθήνα. Κάτοικοι άφησαν τις παραδοσιακές γειτονιές της Αθήνας, όπως της Κυψέλης, και μετακόμισαν στα Βορειοανατολικά Προάστια. Η "εγκληματική" ενέργεια των δεκαετιών του 1960 να επιτρέπεται η αντιπαροχή και οι υψηλοί συντελεστές δόμησης εξαφάνισε τους χώρους πρασίνου στο κέντρο της Αθήνας, αύξησε την μόλυνση και ανάγκασε τους κατοίκους της να το εγκαταλείψουν. Το φαινόμενο αυτό άριστα μπορεί να εξηγηθεί από την προσέγγιση του Tiebout.

Σκοπός του παρόντος μέρους είναι να προτείνει ένα σχέδιο οικονομικής ανάπτυξης των ελληνικών κοινοτήτων που στηρίζεται στην μεγάλη παραγωγή. Το μέρος αυτό βασίζεται στο βιβλίο μου *"Η Οικονομική Κρίση της Ελλάδος: Μία Ταξική Ανάλυση Υπέρ των Μνημονίων"* (<http://www.atiner.gr/gtp/2014papbook.pdf>) αλλά και σε άλλες μελέτες μου, που αναφέρονται στο βιβλίο.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από το βιβλίο μου, που έχει άμεση σχέση με το αντικείμενο της παρούσης εργασίας, είναι ότι οι ελληνικές κοινότητες, αστικές και αγροτικές, για να μπορέσουν να επιβιώσουν οικονομικά θα πρέπει να δημιουργήσουν εκείνους τους τοπικούς θεσμούς που θα προσελκύσουν μεγάλης κλίμακας επενδύσεις κυρίως στον αγροτικό, τον κτηνοτροφικό και τον τουριστικό τομέα, που, όπως φαίνεται, υπάρχει τεράστιο ενδιαφέρον από τους παγκόσμιους επενδυτές. Φυσικά δεν αποκλείεται κάθε άλλη επένδυση αρκεί να μην είναι κρατικοδίαιτη. Παρακάτω παραθέτω επιλεκτικά μέρη από το βιβλίο μου. Τα μέρη αυτά έχουν επιμεληθεί και εμπλουτιστεί αναλόγως για να ταιριάζουν με τους σκοπούς και το ύφος της παρούσης εργασίας. Όπου απαιτείται, ενσωματώνονται και σχόλια που αφορούν τις πιο πρόσφατες εξελίξεις.

4.1. Το Υπόδειγμα Ανάπτυξης της Ελλάδος

Ο καπιταλισμός στην Ελλάδα είναι κρατικοδίαιτος, παρασιτικός και έχει δημιουργήσει ένα ιδιότυπο υπόδειγμα ανάπτυξης, που φαίνεται να έχει φθάσει στα όριά του. Τη ίδια διαπίστωση κάνουν άτομα, πολιτικοί σχηματισμοί (κυρίως αυτοί που δεν κυβέρνησαν) και κοινωνικοί φορείς που είναι αποκλειστικά υπεύθυνοι για αυτό το κρατικοδίαιτο και παρασιτικό μοντέλο ανάπτυξης. Χωρίς αυτό δεν θα υπήρχαν ούτε οικονομικά και συνεπώς ούτε και πολιτικά. Από το 1828 μέχρι και σήμερα (ιδιαίτερος σήμερα) κυβερνούν την Ελλάδα. Δεν είναι τυχαίο ότι ακόμη και τα ίδια πρόσωπα εμφανίζονται στην ηγεσία θεσμών που διορίζονται από τις εκάστοτε κυβερνήσεις, ανεξαρτήτως των κομμάτων που κυβερνούν. Δείτε τους διορισμούς της σημερινής κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ! Είναι πραγματικά εντυπωσιακό πρώην Υπουργοί του τρισκατάρατο μνημονιακού ΠΑΣΟΚ να έχουν διοριστεί να διοικήσουν σοβαρούς θεσμούς, όπως οι τράπεζες.

Στο παρελθόν, το σύστημα αυτό είχε τη δυνατότητα να "αξιοποιεί" τα μεταναστευτικά και ναυτιλιακά εμβάσματα των Ελλήνων του εξωτερικού, καθώς και τα ευρωπαϊκά κοινοτικά κονδύλια από την δεκαετία του 1980 και μετά. Πολλά κοινοτικά και εθνικά δημόσια έργα έγιναν από χρήματα των μεταναστών και των

ναυτικών-εφοπλιστών. Τα τελευταία χρόνια το ελληνικό σύστημα οικονομικής ανάπτυξης άρχισε να απομυζά το μέλλον των παιδιών του, δανειζόμενο, μέχρι τελικής πτώσης, από το εξωτερικό.

Φαίνεται ότι αυτά έχουν τελειώσει. Σε αντίθεση με ό,τι λέγεται, η κρίση είναι οικονομική. Χρειάζεται, λοιπόν, ένα νέο υπόδειγμα οικονομικής ανάπτυξης. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της υγιούς ανάπτυξης θα είναι η δημιουργία μεγάλων μονάδων παραγωγής¹⁹, με αναπόφευκτη και επιθυμητή συνέπεια την **εργατικοποίηση**²⁰ του εγχώριου ελληνικού ανθρώπινου δυναμικού. Θα πρέπει να εντατικοποιηθεί η δημιουργία πολύ μεγάλων μη κρατικοδίαιτων επιχειρηματικών μονάδων, κυρίως στον αγροτικό και τουριστικό κλάδο²¹. Λόγω του μικρού μεγέθους της ελληνικής αγοράς, αυτές οι επιχειρήσεις θα είναι από την φύση τους εξαγωγικές. Αυτό θα επιτρέπει στις επιχειρήσεις αυτές να προσφέρουν σχετικά πολύ μεγάλους μισθούς. Οι μεγάλες επιχειρήσεις πληρώνουν μεγαλύτερους μισθούς λόγω της υψηλής παραγωγικότητας εργασίας, βλέπε Ringuede (1998) και Temouri et al (2013).

Το ζητούμενο είναι η δημιουργία μεγάλων ιδιωτικών μονάδων παραγωγής, μέσω της αξιοποίησης της ιδιωτικής και δημόσιας περιουσίας. Μακάρι να μπορούσε να ξεπουλήσει η Ελλάδα την δημόσια περιουσία της. Ακόμη και δωρεάν δεν την θέλει κανένας έντιμος καπιταλιστής²², κυρίως Έλληνας, διότι ξένος δεν την παίρνει έτσι και αλλιώς. Μόνο απατεώνες ή βλάκες θα προσελκύει η ελληνική δημόσια περιουσία. Και επειδή δύσκολα βρίσκονται τέτοιοι βλάκες, μόνο απατεώνες θα προσελκύονται. Ο λόγος είναι απλός. Αν ένας σοβαρός οικονομολόγος κάνει την ανάλυση PEST και SWOT, για οποιαδήποτε σοβαρή ελληνική επένδυση, θα βρει ότι δεν βγαίνει οικονομικά. Με άλλα λόγια, αν δεν αλλάξει ριζικά το ελληνικό κράτος σε όλα τα

¹⁹Ένας τομέας που θα ευνοηθεί τα μέγιστα από τη δημιουργία μεγάλων μονάδων παραγωγής είναι ο αγροτικός. Βλέπε το πρόσφατο αφιέρωμα του *Journal of Economic Perspectives*, Volume 28, No 1, Winter 2014, και ιδιαίτερα τα άρθρα των Alston & Pardey (2014) και Sumner (2014).

²⁰ Στο βιβλίο, Παπανίκος (2014), εξηγώ τον όρο αυτό με κάθε λεπτομέρεια.

²¹ Σε μελέτες που έκανα για το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της Ελλάδος και το Σύνδεσμο Ελληνικού Οίνου είχα την ευκαιρία να ερευνήσω, σχεδόν σε όλη την Ελλάδα, τις δυνατότητες αυτών των δύο κλάδων: τουριστικού και αγροτικού, βλέπε Παπανίκος (2005α, 2002, 2001α, 2001β, 2000 & 1999).

²² Έντιμος είναι ο καπιταλιστής ο οποίος δεν στηρίζεται στις κρατικές ενισχύσεις και στο νόμιμο ή παράνομο κλέψιμο των φόρων για να βγάλει κέρδη. Είναι δε και μάγκας όταν πληρώνει τους εργαζόμενους του υψηλότερους μισθούς που επικρατούν στην παγκόσμια αγορά. Γνώρισα πάμπολλους Έλληνες "καπιταλιστές" και μάλιστα στο υψηλότερο θεσμικό επίπεδο που είναι ο Σύνδεσμος Ελληνικών Βιομηχανιών (ΣΕΒ) που την "κλεψιά" και την "ψευτομαγκιά" την θεωρούν επιχειρηματικότητα.

επίπεδα εξουσίας του (εθνικό, περιφερειακό, δημοτικό, κοινοτικό), στην ουσία αν δεν αυτοκαταργηθεί ή αυτοπεριοριστεί σημαντικά, οι σοβαροί επενδυτές θα είναι λίγοι αν όχι ανύπαρκτοι.

Αξίζει μερικές φορές να αναφέρεται κανείς και σε προσωπικές εμπειρίες, που, δυστυχώς λόγω ηλικίας πλέον, είναι πολλές. Ήμουν μέλος της επιστημονικής ομάδας που διερεύνησε για λογαριασμό της Ελληνικής Κυβέρνησης το 2003 την μεταολυμπιακή αξιοποίηση των ολυμπιακών υποδομών, συμπεριλαμβανομένης της έκτασης των 6200 στρεμμάτων στο Ελληνικό, βλέπε Παπανίκος (2004). Είναι αστείο που μερικοί ζητούν να γίνει πάρκο. Δεν βγαίνει με τίποτε. Το είπα στην κυβέρνηση. Πρότεινα μία μεικτή χρήση και είχα εξασφαλίσει την υλοποίηση του έργου. Με προειδοποίησαν να μην προτείνω τίποτε άλλο πλην αυτών που προέβλεπε το Π.Δ. Γέλασα και έβαλα στοίχημα όλα τα όργανα του σώματός μου για κάθε πιθανή χρήση αν αυτό γινόταν ποτέ πάρκο. Γέλασα ακόμη πιο πικρά όταν υπουργός της κυβέρνησης το 2010 "βρήκε" Άραβες που θα αγόραζαν το Ελληνικό για 5 δισεκατομμύρια ευρώ και μάλιστα θα έκλεινε τη συμφωνία σε 6 μήνες.

Έχουν περάσει 12 χρόνια από το 2003 και δεν έγινε τίποτε και ούτε πρόκειται να γίνει. Με το σημερινό καθεστώς του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης δεν συμφέρει. Έτσι θα ρημάζει! Ακόμη και οι πρόσφατες εξελίξεις (2014) με την προσφορά του Ομίλου Λάτση δεν αλλάζουν αυτή την εκτίμηση, εκτός αν το σχέδιο του Ομίλου είναι να κλέψει και να παρανομήσει. Τότε βγαίνει. Όλοι οι άσχετοι εκτιμούν ότι η τιμή που έδωσε ο Όμιλος είναι ξεπούλημα και αξίζει περισσότερο²³. Γιατί δεν το αγοράζουν αυτοί; Γιατί δεν βρίσκουν αγοραστές που θα δώσουν περισσότερο; Πώς μπορεί να εκτιμηθεί η αξία μιας εγκατάστασης όταν δεν γνωρίζουμε τι είδους επένδυση επιτρέπεται να γίνει εκεί; Αστειότητες που το κόστος πληρώνει ο μη προνομιούχος Έλληνας. Σύμφωνα με τις δικές μου πρόχειρες εκτιμήσεις, η καθαρή παρούσα αξία του Ελληνικού είναι αρνητική. Δηλαδή ο επενδυτής θα πρέπει να πληρωθεί για να το αποκτήσει και να επενδύσει!

Πολλοί στην Ελλάδα, βλακωδώς, αναφέρονται ότι θα έρθουν οι ξένοι και θα μας αγοράσουν. Κανείς σοβαρός ιδιώτης επενδυτής δεν ενδιαφέρεται να έρθει και όσοι έρχονται, φεύγουν τρέχοντας. Πολύ κοντά στο Ελληνικό υπάρχει το νησάκι Πάτροκλος, 5200 στρεμμάτων. Είναι ιδιωτικό και ανήκει σε Έλληνα. Δεκαετίες

²³Πρόσφατα το ΤΕΕ έκανε ειδική ημερίδα για την αξιοποίηση του Ελληνικού και οι "σοφοί" του βρήκαν ότι τα χρήματα που δίνει ο Λάτσης είναι λίγα και αποτελεί ξεπούλημα.

πουλιέται, αλλά κανείς δεν ενδιαφέρεται. Γιατί άραγε; Η απάντηση είναι απλή. Η ελληνική πραγματικότητα δεν αφήνει να γίνει καμία τέτοια επένδυση, επί ιδιωτικού ή δημόσιου εδάφους. Πλακώνουν τις προσφυγές και μέχρι να εκδικασθεί στο ΣτΕ, οι σοβαροί επενδυτές έχουν φύγει. Το ίδιο θα γίνει με το Ελληνικό, με τον Αστέρα Βουλιαγμένης και με κάθε άλλη μεγάλη ιδιωτική επένδυση²⁴.

Απαιτείται μία άλλη προσέγγιση που θέλει και πολιτική αλλαγή, όπως θα εξηγηθεί παρακάτω. Βασικό της στοιχείο είναι αποφυγή του ελληνικού δικαίου. Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι αυτή η επένδυση θα υπάγεται σε άλλο εθνικό δίκαιο και θα ισχύουν οι ρυθμίσεις π.χ. της Γερμανίας, όποιες είναι αυτές: περιβαλλοντολογικές, δασικές, πολεοδομικές, φορολογικές, εργασιακές κ.λπ. Προσφυγές θα γίνονται στα δικαστήρια της Γερμανίας. Είναι προς το εθνικό συμφέρον της Ελλάδος να αποφεύγεται το εθνικό της δίκαιο. Η απονομή δικαιοσύνης από ελληνικά δικαστήρια βλάπτει σοβαρά τα συμφέροντα της χώρας, τουλάχιστον των μη προνομιούχων Ελλήνων. Καλύτερα τα ξένα δικαστήρια να διευθετούν τα ελληνικά ζητήματα. Και αν από μερικούς μπορεί να θεωρηθεί παραχώρηση εθνικής κυριαρχίας, προσωπικά το θεωρώ ότι θέτει τις βάσεις της Εθνικής Ανεξαρτησίας και της Λαϊκής Κυριαρχίας²⁵.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι ακόμη πιο χαρακτηριστικό. Πρόσφατα πουλήθηκε ο Αστέρας Βουλιαγμένης. Φώναξαν οι κάτοικοι της Βουλιαγμένης ότι καταστρέφεται δάσος, διότι έδωσαν επιπλέον δόμηση 40 χιλιάδων τετραγωνικών μέτρων. Έπεσε κυριολεκτικά ξύλο στο Περιφερειακό Συμβούλιο της Αττικής για να μην δοθεί αυτός

²⁴Αυτά τα έγγραφα τον Απρίλιο του 2014 στο βιβλίο μου. Ήδη δικαιώθηκα με τις αποφάσεις του ΣτΕ, αλλά και της νέας κυβέρνησης που προέκυψε από τις εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015. Οι τελευταίοι ως αυθεντικού εκπρόσωποι των κρατικοδίαιτων και παρασιτικών Ελλήνων δεν θα αφήσουν να γίνει καμία σοβαρή ιδιωτική επένδυση. Τονίζω το ιδιωτική διότι ξένες δημόσιες επενδύσεις τύπου COSCO θα γίνουν. Τον πρώτο που είδε ο Έλληνας Πρωθυπουργός της 25ης Ιανουαρίου 2015 ήταν ο Κινέζος Πρέσβη. Του εξήγησε ότι ούτε οι Κινέζοι φοράνε γραβάτες, ιδιαιτέρως οι Μασοϊκοί. Και ο πρωθυπουργός της Ελλάδος κατάλαβε. Και αν αληθεύουν οι πρόσφατες δηλώσεις στο Κινέζικο Πρακτορείο Ειδήσεων του κ. Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης για την ιδιωτικοποίηση του ΟΛΠ, τότε γίνεται σαφές ότι το κατάλαβαν καλά σε όλη την κυβέρνηση ή θα το καταλάβουν πολύ γρήγορα.

²⁵Στις 23 Απριλίου 2014 που υπεγράφη η συμφωνία μεταξύ Γερμανίας-Ελλάδος για το Ελληνικό Επενδυτικό Ταμείο αποφασίστηκε να ισχύει το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στα ομόλογα ισχύει το Αγγλικό δίκαιο. Το μνημόνιο των Ολυμπιακών Αγώνων ήταν η πιο σημαντική παραχώρηση Εθνικής Κυριαρχίας και καλώς έγινε. Και στο ποδόσφαιρο δεν ισχύει το εθνικό δίκαιο. Πρέπει να γενικευτεί. Συμφέρει τους μη προνομιούχους Έλληνες να μην ισχύει το ελληνικό δίκαιο. Και ό,τι συμφέρει τους μη προνομιούχους Έλληνες είναι πραγματικά εθνικό.

ο παραπάνω συντελεστής. Ωρυόταν ο δήμαρχος των 3B (Βουλιαγμένη - Βάρη - Βάρκιζα) για την καταστροφή του δάσους της Βουλιαγμένης. Όλοι τους μένουν σε περιοχές με δάση, πάρκα και χώρους πρασίνου σε αντίθεση με τους μη προνομιούχους Έλληνες του Μεταξουργείου και της Πλατείας Βάθης. Πολλοί από αυτούς την έχουν καταπατήσει και νομιμοποιήσει εκ των υστέρων. Όλοι μαζί εκπροσωπούν όλα τα κόμματα από τη Ν.Δ. μέχρι το ΣΥΡΙΖΑ και το ΚΚΕ.

Ποια πολιτική θα ήταν προς το συμφέρον των μη προνομιούχων Ελλήνων; Λόγοι οικονομικής ανάπτυξης και ίσης κατανομής του πρασίνου στους κατοίκους της Αττικής θα επέβαλλαν να δοθούν άλλα 100 χιλιάδες τετραγωνικά μέτρα δόμησης στον Αστέρα Βουλιαγμένης, δηλαδή να καταστραφούν τουλάχιστον 50 στρέμματα πευκοδάσους, το πιο ωραίο κομμάτι της περιοχής²⁶. Αυτό θα έφερνε τουλάχιστον 500 εκατομμύρια ευρώ επιπλέον έσοδα, σύμφωνα με τους πιο συντηρητικούς υπολογισμούς²⁷. Με 500 εκατομμύρια αγόραζες (απαλλοτριώνες) μία έκταση 200 στρεμμάτων στο κέντρο της Αθήνας, ας πούμε στο Μεταξουργείο. Στην περιοχή ο συντελεστής δόμησης είναι 3. Άρα σε ένα στρέμμα έχουν κτιστεί το πολύ 3000 τ.μ. Σήμερα η μέση τιμή στην περιοχή, σε τιμές πωλητή, είναι κάτω των 500 ευρώ το τ.μ. Συνεπώς, ένα στρέμμα θα στοίχιζε 1,5 εκατομμύριο ευρώ. Αγοράζεις 200 στρέμματα με 300 εκατομμύρια ευρώ. Χρησιμοποιείς 50 εκατομμύρια ευρώ για να τα γκρεμίσεις, κρατώντας ό,τι κτίριο έχει ιστορικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον. Με 100 εκατομμύρια δασώνεις τα 100 από τα 200 στρέμματα. Συνεπώς, τα 50 στρέμματα του δάσους της Βουλιαγμένης μεταφέρθηκαν στο Μεταξουργείο εις διπλούν. Περισεύουν και χρήματα για να φτιαχτούν σχολεία ανάλογα με αυτά των προηγμένων καπιταλιστικών κρατών, νοσοκομεία και άλλες κοινωφελείς εγκαταστάσεις σε 50 στρέμματα. Τα υπόλοιπα 50 στρέμματα τα δίνεις δωρεάν στα παγκόσμια μονοπώλια του τουρισμού για να κτίσουν δύο μεγάλα επτάστερα ξενοδοχεία από 2000 δωμάτια και πάνω το καθένα, δίπλα στο σταθμό του τρένου.

²⁶Το γράφω αυτό ειρωνικά διότι όλη η Ελλάδα είναι ωραία. Αν αυτό ήταν το κριτήριο, τότε πουθενά αλλού δεν θα γινόταν τίποτε. Αλλοίμονο, το ωραίο δεν εξασφαλίζει από μόνο του πελάτες. Το Λας Βέγκας δεν είναι ωραίο. Το ότι το Λας Βέγκας άρχισε να δημιουργείται χωρίς κρατικές ενισχύσεις και ως καταφύγιο κυνηγημένων δεν είναι καθόλου τυχαίο. Τέτοια καταφύγια "κυνηγημένων" χρειάζονται πολλά στην Ελλάδα.

²⁷Οι υπολογισμοί είναι κατ' εκτίμηση. Αλλά νομίζω η ουσία του επιχειρήματος δεν αλλάζει. Φυσικά θα μπορούσε να γίνει και πιο πρακτικό για τον επενδυτή. Δηλαδή, ζητάς από τους επενδυτές πόσο δάσος θέλουν να καταστρέψουν και με τι αντάλλαγμα.

Τέτοιες ενέργειες προωθούν την βιώσιμη ανάπτυξη. Στην αρχή έχεις έργα κατασκευής με υψηλό πολλαπλασιαστή. Μετά έχεις επιπρόσθετη τουριστική ανάπτυξη, λόγω των επτάστερων ξενοδοχείων, που θα προσελκύσουν συνέδρια, εκθέσεις, αθλητικά γεγονότα, κ.λπ., που δεν μπορεί να προσελκύσει η Αθήνα με την ξενοδοχειακή υποδομή που έχει σήμερα²⁸. Δημιουργούνται έσοδα για να συντηρηθεί το δάσος του Μεταξουργείου. Φυσικά το δάσος θα είναι ιδιωτικό διότι αν είναι του ελληνικού δημοσίου θα ρημάξει όπως έχει ρημάξει το Πεδίο του Άρεως.

Δυστυχώς, η παραπάνω, εφικτή από οικονομικής πλευράς πολιτική δημιουργίας μεγάλων καπιταλιστικών τουριστικών μονάδων και πρασίνου εκεί που χρειάζονται περισσότερο, δεν μπορεί να εφαρμοστεί με το σύστημα του κρατικοδίαιτου και παρασιτικού υποδείγματος ανάπτυξης που έχει η Ελλάδα²⁹. Θα υπάρξει λυσσαλέα αντίδραση, παρόλο που όχι μόνο θα διπλασιαστεί ο χώρος δασών, πρασίνου και πάρκων, αλλά θα βελτιωθεί και η κατανομή τους.

Γίνεται σαφές ότι υπάρχουν πολλές τέτοιες δημόσιες εκτάσεις σε προνομιούχες περιοχές της Αττικής και σε όλη την Ελλάδα, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την οικονομική και περιβαλλοντολογική ανάπτυξη της χώρας. Τοιουτοτρόπως, θα δημιουργηθούν μη κρατικοδίαιτες και μη παρασιτικές θέσεις εργασίας και θα βελτιωθεί η ποιότητα των υποβαθμισμένων περιοχών της Αθήνας και άλλων περιοχών της Ελλάδος. Θα προκύψουν και άλλα πολιτικά οφέλη που αναλύονται στο βιβλίο μου, Παπανίκος (2014).

²⁸Η πιο σημαντική επίδραση των Ολυμπιακών Αγώνων είναι η ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού. Μελετητικά το έχω αναλύσει για λογαριασμό του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου της Ελλάδος στο Παπανίκος (1999). Πρακτικά το έχω υλοποιήσει οργανώνοντας στην Αθήνα περισσότερα από 50 τέτοια συνέδρια κάθε χρόνο. Δυστυχώς, μικρά, διότι τα μεγάλα δεν μπορεί να τα φιλοξενήσει η Αθήνα με τις ξενοδοχειακές και άλλες υποδομές που έχει. Η λανθάνουσα ζήτηση για τέτοια συνέδρια είναι τεράστια. Καμία πόλη στον κόσμο δεν μπορεί να συγκριθεί με την Αθήνα. Είναι η καλύτερη. Και καμία πόλη στον κόσμο δεν μπορεί να συγκριθεί με τους "άσχετους" που κυβερνούν την πόλη: δήμος, περιφέρεια, εθνική κυβέρνηση. Είναι οι χειρότεροι για τέτοια πόλη. Θέλει ικανότητα που δεν την έχουν. Ούτε έχουν και την εξυπνάδα να μην ανακατεύονται για να μην κάνουν περισσότερη ζημιά. Όσοι έχουν προσφερθεί να με βοηθήσουν τους έχω εξηγήσει ότι μπορούν να προσφέρουν τα μέγιστα στην πόλη αν δεν κάνουν απολύτως τίποτε για την ανάπτυξή της. Να μαζεύουν τα σκουπίδια. Τίποτε άλλο.

²⁹Επειδή όλα θα γίνουν με την μέθοδο του BONT (Build-Operate-Never Transfer), το ελληνικό δημόσιο θα εισπράξει χρήματα αμέσως και φυσικά δεν θα δώσει καμία ενίσχυση.

Παρακάτω αναλύονται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια αυτές οι ιδέες ολοκληρωτικής βιώσιμης ανάπτυξης της Ελλάδος μέσω μεγάλη κλίμακας επενδύσεων στον αγροτικό και τουριστικό κλάδο.

4.2. Μεγάλης Κλίμακας Επενδύσεις Αγροτικής Γης (ΜΚΕΑ)

Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής³⁰, η απασχόληση στον ελληνικό πρωτογενή τομέα ήταν 513 χιλιάδες. Η γεωργική γη εκτιμάται σε 34,8 στρέμματα και οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις σε 717 χιλιάδες. Η μέση αγροτική εκμετάλλευση αντιστοιχεί σε 49 στρέμματα. Στην Ευρώπη η μέση αγροτική γη είναι 146 στρέμματα. Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία στην Ελλάδα είναι 5,3 δισεκατομμύρια ευρώ ή 10,3 χιλιάδες ευρώ ανά εργαζόμενο. Αν υπολογιστούν και οι παράνομοι μετανάστες, τότε η προστιθέμενη αξία ανά εργαζόμενο είναι χαμηλότερη. Η προστιθέμενη αξία ανά εργαζόμενο μετρά την παραγωγικότητα του εργάτη. Με τέτοιες επιδόσεις εργατικής παραγωγικότητας, δεν είναι να απορεί κανείς για τις τεράστιες εισαγωγές αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων που πραγματοποιεί η Ελλάδα. Απαιτείται άμεση εξαφάνιση όλων των Ελλήνων μικροϊδιοκτητών γης. Αποτελούν μέρος των παρασιτικών και κρατικοδίαιτων Ελλήνων.

Το πρόβλημα δεν είναι μόνο ελληνικό. Η μικρή παραγωγή, "φεουδαρχικού" τύπου όπως η ελληνική, είναι ασύμφορη. Η δημιουργία ΜΚΕΑ και το κλείσιμο των μικρών θα αυξήσει την παραγωγή. Στις ΗΠΑ μειώθηκαν οι αγελαδοτρόφοι κατά 33% μέσα στην τελευταία δεκαετία και αυξήθηκε η συνολική παραγωγή κατά 15% (βλέπε Perry et al., 2014). Σε μελέτη που δημοσιεύτηκε πέρυσι στην διεθνή φήμη επιστημονική επιθεώρηση (*American Economic Review*) της Αμερικανικής Οικονομικής Ένωσης, οι Adamopoulos & Restuccia (2014) βρήκαν ότι η παραγωγικότητα αυξάνει με το μέγεθος της αγροτικής εκμετάλλευσης τόσο μεταξύ χωρών όσο και μέσα στην ίδια τη χώρα. Στις ΗΠΑ, η διαφορά παραγωγικότητας μεταξύ μεγάλων και μικρών αγροτικών εκμεταλλεύσεων είναι 16 φορές μεγαλύτερη. Απίστευτες διαφορές! Το ίδιο συμβαίνει και σε άλλες χώρες. Και όπως συμπεραίνουν οι συγγραφείς αυτό συμβαίνει ανεξάρτητα από τη διαθεσιμότητα της γης (land scarcity), του εδάφους, των γεωγραφικών συνθηκών, της διάρθρωσης της γεωργίας και του είδους της αγροτικής εκμετάλλευσης.

³⁰ Βλέπε European Commission (2012, p. 48).

Τεράστιες διαφορές στην παραγωγικότητα της εργασίας ανάλογα με το μέγεθος της αγροτικής γης ισχύει και μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία της μελέτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης που προαναφέρθηκε, με μία απλή ματιά, βγαίνει το συμπέρασμα ότι αν στην Ελλάδα αυξηθεί το μέσο μέγεθος της αγροτικής έκτασης από 49 στρέμματα που είναι σήμερα στα 600 στρέμματα, τότε η παραγωγικότητα των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα θα πλησιάσει τις 30 χιλιάδες από 10 χιλιάδες ευρώ που είναι σήμερα. Και επειδή αυτά τα στοιχεία αφορούν μέσους όρους, δηλαδή μικρές και μεγάλες αγροτικές εκμεταλλεύσεις, οι ενδοχώριες διαφορές μεταξύ μικρών και μεγάλων είναι δεκαπλάσιες.

Πώς μπορεί να επιτευχθεί αυτό; Χρειάζεται "επανάσταση". Θα πρέπει η κάθε ελληνική κοινότητα να συντάξει ένα πρόγραμμα πλήρους αξιοποίησης της δημόσιας αγροτικής γης προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μεγάλων επιχειρηματικών αγροτικών και κτηνοτροφικών μονάδων. Προσωπικά, κατέγραψα δημόσια έκταση στο χωριό μου, τα Σαρδίνια της Επαρχίας Βάλτου της Ακαρνανίας. Υπάρχει δημόσια περιουσία χιλιάδων στρεμμάτων με ωραίες βελανιδιές, των οποίων τα βελανίδια από το 1960 δεν τα μαζεύει κανείς, αλλά κοστίζει στο δημόσιο σε πυροσβεστικές, δασικές, πολεοδομικές, αστυνομικές και άλλες δημόσιες υπηρεσίες από την απελευθέρωση του 1828, χωρίς να έχει δημιουργήσει κανένα έσοδο. Αργά-αργά την καταπατάνε διάφοροι κρατικοδίαιτοι οργανισμοί που επιβαρύνουν έτι περαιτέρω τα δημόσια ελλείμματα. Παρεμπιπτόντως, το ίδιο μοντέλο καταπάτησης θέλουν να εφαρμόσουν και στο Ελληνικό.

Αφού θα γίνει η καταγραφή, θα απευθύνεται μία πρόσκληση αποκλειστικά σε μεγάλα παγκόσμια ιδιωτικά και δημόσια μονοπώλια του αγροτικού τομέα, π.χ. για την ανάπτυξη της αγελαδοτροφίας ή οτιδήποτε άλλο θέλουν. Υπάρχουν πολλές τέτοιες επιχειρήσεις ή ακόμη και κράτη, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο μέρος, που θέλουν να κάνουν Μεγάλης Κλίμακας Αγροτικές Επενδύσεις. Τα εδάφη θα παραχωρούνται δωρεάν. Με μία προϋπόθεση: συμμετρική εφαρμογή της οδηγίας Μπολκεστάιν. Δηλαδή, ο κατώτερος (ελάχιστος) μισθός των εργατών θα είναι ο μισθός που ισχύει στην έδρα του μονοπωλίου, συμπεριλαμβανομένου και του δικαίου της χώρας προέλευσης. Μάλιστα, αυτό για λόγους καθαρά οικονομικούς και όχι κάποιας αλληλεγγύης με τους εργαζόμενους θα είναι κριτήριο: μεγάλοι μισθοί. Κατά προτίμηση θα εφαρμόζεται το δίκαιο των τριών λιγότερο διαφθαρμένων χωρών του κόσμου. Είναι αυτονόητο ότι όλες οι θέσεις εργασίας θα είναι πλήρους απασχόλησης

χωρίς "υπερωρίες" ή ψευτοδιευθυντικά ωράρια, για τους λόγους που έχω εξηγήσει στο Παπανίκος (2005β).

Αν έρθουν οι Γερμανοί, που είναι και το πιθανότερο, ο κατώτερος μισθός θα είναι 8,5 ευρώ την ώρα ή 1360 ευρώ το μήνα. Καμία άδεια δεν θα δίνεται από τις ελληνικές αρχές, απολύτως καμία. Με αυτό τον τρόπο δεν θα χρειάζεται να "λαδώσουν", όπως στην περίπτωση της Siemens, αλλά ούτε θα παρατηρούνται και καθυστερήσεις στην απονομή δικαιοσύνης σε βαθμό που να καθίσταται κάθε επένδυση ασύμφορη. Οι Γερμανοί θα κάνουν τον έλεγχο. Η γερμανική επιχείρηση θα κτίσει και θα λειτουργήσει κάνοντας αντιγραφή (*copy paste*) μίας μονάδας που έχει στην Γερμανία ή σε οποιαδήποτε άλλη χώρα. Τους απλοποιείς τα πράγματα και είναι ο μόνος τρόπος για να έρθουν. Με δικαστική εντολή θα απαγορεύεται σε κάθε Έλληνα δημόσιο λειτουργό (πρωθυπουργό, υπουργό, περιφερειάρχη, δήμαρχο, εφοριακό, δασάρχη, αστυνόμο, πολεοδόμο κ.λπ.) να πλησιάσει σε απόσταση χιλιομέτρων από τη μονάδα, αντίστοιχη με αυτές που εκδίδονται για τους βιαστές. Όλοι αυτοί μόλις δουν μία οικονομική μονάδα κάτι παθαίνουν σαν αμόκ και μπαίνουν μέσα για να (εκ) βιάσουν.

Αν η επιχείρηση δεν τηρεί τους νόμους της Γερμανίας, οι διαφορές θα εκδικάζονται μετά από καταγγελίες στα γερμανικά δικαστήρια. Φυσικά και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο είναι πάντα διαθέσιμο. Προς Θεού, όχι τα ελληνικά δικαστήρια! Θα φύγουν τρέχοντας οι άνθρωποι. Και για να γίνω πιο επιστημονικός, τι νομίζουν ότι κάνει η ανάλυση PEST & SWOT; Αυτά τα πράγματα αναλύει. Με την PEST ανάλυση έχουν φύγει όλοι οι ενδιαφερόμενοι επενδυτές, δεν χρειάζεται να προχωρήσουν στην SWOT. Και για να δώσουμε και μία ευκαιρία στην Ελληνική Δημόσια Διοίκηση και στην Ελληνική Δικαιοσύνη, θα υπάρχει ρήτρα στην συμφωνία με τα διεθνή μονοπώλια, που θα λέει ότι αν η διαφθορά του ελληνικού δημόσιου τομέα μειωθεί και γίνει η Ελλάδα μία από τις τρεις καλύτερες χώρες του κόσμου με τη λιγότερη διαφθορά, και αν αντίστοιχα η ελληνική δικαιοσύνη γίνει μία από τις τρεις καλύτερες του κόσμου στην γρήγορη και λιγότερο διεφθαρμένη απονομή δικαίου, τότε το ελληνικό δημόσιο και η ελληνική δικαιοσύνη θα αποκτήσουν αρμοδιότητα.

Χρησιμοποιώντας την παραπάνω ανάλυση και τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μία τέτοια μονάδα θα δεκαπλασιάσει την παραγωγικότητα της εργασίας μέσω οικονομιών κλίμακος και προφανώς και φάσματος. Εκεί που δεν παρήγαγαν τίποτε σε αυτή την γη, τώρα θα παράγεται δεκαπλάσια ποσότητα ανά στρέμμα από

ό,τι παράγει μία μικρή μονάδα. Η απασχόληση θα αυξηθεί μαζί με την συνολική αύξηση της αγροτικής παραγωγής. Οι τιμές θα πέσουν. Για παράδειγμα, στην Γερμανία η μέση αγροτική εκμετάλλευση είναι 560 στρέμματα, απασχολεί συνολικά 685 χιλιάδες εργαζόμενους και παράγει συνολικά 52 δισεκατομμύρια ευρώ. Η Ελλάδα απασχολεί 513 χιλιάδες άτομα (το 75% της Γερμανίας) και παράγει το 20% της αντίστοιχης Γερμανικής παραγωγής. Και μην σκεφτεί ο κουτοπόνηρος Έλληνας αναγνώστης, "άλλη η Γερμανία και άλλη η Ελλάδα", διότι η πρόταση είναι να καλέσουμε Γερμανούς στην Ελλάδα, προσφέροντάς τους την αντίστοιχη έκταση και το δίκαιο της Γερμανίας. Η μελέτη των Adamopoulos & Restuccia (2014) έδειξε ότι οι διαφορές στην παραγωγικότητα οφείλονται στο μέγεθος και όχι στην χώρα. Να τελειώσουν τα παραμύθια ότι εδώ είναι Ελλάδα και Βαλκάνια. Είναι διότι αυτό βολεύει κάποιους, συνήθως τους κρατικοδίαιτους και τα παράσιτα.

Και για να κλείσω με την αγροτική έκταση του χωριού μου, τα χιλιάδες στρέμματα μπορούν να γίνουν μεγάλες μονάδες τουλάχιστον 600 στρεμμάτων η κάθε μία. Η παραγωγικότητα θα δεκαπλασιαστεί. Αν ισχύει ο μέσος όρος των 10 χιλιάδων ευρώ που είναι σήμερα, η παραγωγικότητα θα φθάσει στις 100 χιλιάδες. Αν το 30% είναι το εργατικό κόστος ο μέσος μισθός θα είναι 30 χιλιάδες ευρώ. Καλά λεφτά για να πάει κάποιος να μείνει και να δουλέψει στο χωριό μου. Με το ρυθμό υπανάπτυξης και πληθυσμιακής ερήμωσης που έχει το χωριό μου σε μισό αιώνα δεν θα υπάρχει. Το πρόβλημα είναι ότι δεν υπάρχει ικανός αριθμός άξιων ανθρώπων που θα φτιάξουν ποιοτικούς θεσμούς, οι οποίοι απαιτούνται για την εφαρμογή τέτοιων αναπτυξιακών πολιτικών.

4.3. Μεγάλης Κλίμακας Επενδύσεις Τουριστικής Γης (MKET)

Αντίστοιχα με τα αγροτικά προβλήματα είναι και τα τουριστικά. Υπάρχουν πολλές μικρές μονάδες που είναι ασύμφορες οικονομικά, ζούνε παρασιτικά, κλέβοντας το κράτος και τον ξένο τουρίστα. Θέλουν κλείσιμο, ή πιο ευγενικά, απαιτείται η απόσυρσή τους. Έχω δείξει αλλού, σε μελέτη που έκανα για το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο, ότι οι μεγάλες μονάδες έχουν απεριόριστη δυνατότητα ανάπτυξης (βλέπε Παπανίκος, 2000). Παραπάνω αναφέρθηκα στο παράδειγμα του Αστέρα Βουλιαγμένης και του Μεταξουργείου. Η Αθήνα χρειάζεται γκρέμισμα και κτίσιμο από την αρχή. Χρειάζεται μέσα στο ιστορικό κέντρο χώρους πρασίνου και επτάστερα ξενοδοχεία με μεγάλο αριθμό δωματίων. Το έχω ήδη περιγράψει. Η λανθάνουσα ζήτηση για την τουριστική ανάπτυξη της Αθήνας είναι τεράστια. Όχι

μόνο το έχω ερευνήσει επιστημονικά (ακαδημαϊκά), το έχω υλοποιήσει και επιχειρηματικά. Αυτονόητο είναι ότι πέτυχε διότι η επιχείρηση δεν ήταν κρατικοδίαιτη. Αυτονόητο ήταν ότι πέτυχε διότι την στήριξαν οι Έλληνες καθηγητές πανεπιστημίων του εξωτερικού. Όπως θα μπορούσαν να στηρίξουν ανάλογες προσπάθειες οι Έλληνες επιχειρηματίες του εξωτερικού, κυρίως αυτοί που γεννήθηκαν στο εξωτερικό. Στην σχετική οικονομική ανάλυση λέγεται και *cultural affinity* (συναισθηματική ή πολιτιστική συνάφεια), βλέπε Paranikos (2012).

Για το υπόλοιπο της χώρας, θα πρέπει να προσδιοριστούν τεράστιες περιοχές όπου θα υπάρχει ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη, όπως η ΠΟΤΑ της Μεσσηνίας³¹. Το ζητούμενο είναι να γίνουν ξενοδοχεία-πόλεις που θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν και 15 χιλιάδες τουρίστες την βραδιά. Θα επιτευχθούν τεράστιες οικονομίες κλίμακος και απίστευτες παροχές διαφορετικών υπηρεσιών ποιότητας, όπως δέκα διαφορετικά είδη πρωινού, όλων των ειδών τα εστιατόρια κ.λπ. Ο ελληνικός τουρισμός να ξεχάσει τα ψεύτικα επιχειρήματα των επιμηκύνσεων των τουριστικών περιόδων και των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Αυτές είναι προφάσεις για τις κρατικοδίαιτες και παρασιτικές τουριστικές μονάδες. Το μέλλον της Ελλάδος είναι ο πολύ μαζικός τουρισμός. Τα έχω συζητήσει με εκατοντάδες ανθρώπους του τουρισμού που έχουν ασπρίσει τα μαλλιά τους στο χώρο. Όλοι φοβούνται τους μικρούς ξενοδόχους και τους ενοικιαστές δωματίων γιατί δίνουν τα ψηφαλάκια.

Η Ελλάδα πρέπει να κάνει την επανάσταση στην οργάνωση του τουρισμού. Θα καλέσει τα παγκόσμια μεγαθήρια του κλάδου να επενδύσουν, ξεπουλώντας δημόσια γη. Αν είναι δάσος, θα το καταστρέψει με το μοντέλο του Μεταξουργείου που προαναφέρθηκε. Δηλαδή, για κάθε ένα στρέμμα δάσους που θα καταστρέφει η τουριστική ανάπτυξη, θα δημιουργούνται δύο στρέμματα σε περιβαλλοντολογικά υποβαθμισμένες περιοχές. Δεν είναι τυχαίο ότι σε αυτές τις περιοχές μένουν και οι μη προνομιούχες τάξεις της Ελλάδος, όπως ευφυώς προέβλεπε και η μελέτη του Tiebout,

³¹Το τι τράβηξε ο άνθρωπος για να την φτιάξει πρέπει να διδάσκεται στα Πανεπιστήμια. Η πρόταση μου εδώ είναι να γίνουν πολλές τέτοιες ΠΟΤΑ χωρίς να χρειάζεται η παρέμβαση του ελληνικού κράτους και της ελληνικής δικαιοσύνης. Είναι αλήθεια ότι τέτοιες τουριστικές μονάδες αντιμετωπίζονται με μεγάλη καχυποψία για πολλούς λόγους, π.χ. αλλοιώνουν την περιβαλλοντική, κοινωνική και πολιτιστική υφή της περιοχής. Πάντως, (οικονομική) ανάπτυξη χωρίς καταστροφή δεν υπάρχει! Δεν υπάρχει όφελος χωρίς κόστος.

οι οποίοι δεν έχουν την πολιτική δύναμη να επιβάλλουν κάτι καλύτερο για τον εαυτό τους.

4.4. Η Υλοποίηση του Αναπτυξιακού Υποδείγματος

Η παραπάνω ανάλυση αναφέρεται στη δημόσια γη. Πρέπει, όμως, να αξιοποιηθεί και η ιδιωτική γη με την εξαφάνιση των μικροϊδιοκτητών. Η άγρια, η αδυσώπητη και η ανελέητη φορολόγηση του πλούτου των μικροαστών και μεσοαστών, είναι ένα μέσο για την εργατικοποίηση των παρασιτικών και κρατικοδίαιτων Ελλήνων, που θα επιτευχθεί με τη δημιουργία μεγάλων μη κρατικοδίαιτων επιχειρηματικών μονάδων. Η φορολογία του πλούτου περιλαμβάνει τα ακίνητα, αστικά και μη αστικά, με ιδιαίτερη βαρύτητα της μικρής και αδρανούς αγροτικής και αστικής γης. Μία τέτοια πρόταση φορολόγησης έχει αναλυθεί στο βιβλίο μου Παπανίκος (2014) και στο Paranikos (2014).

Εν κατακλείδι, το νέο οικονομικό αναπτυξιακό υπόδειγμα της Ελλάδος πρέπει από ιδιότυπο φεουδαρχικό να γίνει υγιές καπιταλιστικό. Αυτό απαιτεί την οικονομική εξαφάνιση κοινωνικών ομάδων που τρέφονται από το κρατικόδίαιτο και παρασιτικό σημερινό οικονομικό σύστημα. Σε μία δημοκρατία, όπως η ελληνική, αυτό θα επιτευχθεί μόνο με την άγρια φορολόγηση, σε σημείο δήμευσης, των ιδιωτικών αδρανών συντελεστών της παραγωγής. Να τους αναγκάσουν να τις πουλήσουν. Μαζί δε με τις δημόσιες που θα πρέπει να διατεθούν δωρεάν σε μεγάλες παγκόσμιες οικονομικές μονάδες θα αποτελέσουν τον κινητήριο μοχλό ανάπτυξης.

Μπορεί να γίνει; Η απάντηση είναι ναι αρκεί να δημιουργηθούν οι κατάλληλοι θεσμοί, κυρίως μέσω της δημοκρατικής διαδικασίας, που θα λαμβάνει υπόψη της δύο βασικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων που καθορίζουν τα εκλογικά αποτελέσματα. Πρώτον, οι Έλληνες ψηφοφόροι εξαγοράζονται (λέγεται και swing vote ή votes for jobs) τουλάχιστον σε ένα ποσοστό 25%-30% και δεύτερον οι Έλληνες πολιτικοί συμμετέχουν στην "προσφορά προς την πατρίδα" για να λύσουν το δικό τους οικονομικό πρόβλημα (η πλειονότητα) ή να ικανοποιήσουν την ματαιοδοξία τους (πολύ μικρός ο αριθμός).

Η ματαιοδοξία δεν αποτελεί σοβαρό πρόβλημα. Πώς όμως μπορούν να διαχωριστούν οι δύο κατηγορίες αυτών που πολιτεύονται; Εφαρμόζοντας το θεώρημα του Coase, αυτές οι ασυμμετρίες στην πληροφόρηση μπορούν να εσωτερικοποιηθούν (internalized) όταν αυτοί που θέλουν να προσφέρουν για την πατρίδα και την

ανάπτυξη της περιοχής (κοινότητάς) τους "αναγκαστούν" να αποκαλύψουν τις πραγματικές τους προθέσεις. Υπάρχει τρόπος.

Η δική μου πρόταση είναι σαφής και αποτελεσματική. Απαιτούνται 1000 Έλληνες που θα βάλουν από ένα εκατομμύριο ευρώ. Το ένα δισεκατομμύριο ευρώ θα χρησιμοποιηθεί για να απασχοληθούν 100 χιλιάδες νέοι άνθρωποι, προερχόμενοι αναλογικά από κάθε ελληνική κοινότητα, με σκοπό, πριν τις εκλογές, να καταγράψουν όλα τις μεγάλες δημόσιες εκτάσεις για ξεπούλημα στα διεθνή ιδιωτικά και δημόσια μονοπώλια με τους όρους και προϋποθέσεις που αναλύθηκαν σε αυτή την εργασία, κυρίως, όμως, η εφαρμογή της οδηγίας του αντί-μολκνστάιν. Πριν από τις εκλογές, θα ξέρουν όλοι οι Έλληνες ποιες εκτάσεις θα ξεπουληθούν και ποια ιδιωτικά και δημόσια μονοπώλια θα τις αξιοποιήσουν, το ποσό που θα επενδύσουν, τους μισθούς που θα δώσουν και τον αριθμό των εργαζομένων που θα απασχολήσουν. Η έκταση θα δίνεται δωρεάν. Και επειδή έχουν γνώση οι φύλακες, αυτά τα διεθνή μονοπώλια θα μεταφέρουν άμεσα και πριν την υπογραφή των συμβολαίων το συνολικό κόστος της επένδυσής τους σε δικές τους καταθέσεις όψεως ελληνικών τραπεζών. Έτσι θα δείξουν ότι σοβαρολογούν. Το άμεσο όφελος για την ελληνική οικονομία αυτονόητο.

Αυτό θα δημιουργήσει εκατοντάδες χιλιάδες θέσεις εργασίας. Μία τέτοια πολιτική κίνηση σέβεται το μοντέλο πολιτικής εκπροσώπησης που κυριαρχεί στην Ελλάδα από την απελευθέρωση του 1828, δηλαδή της εξαγοράς ψηφοφόρων. Ταυτόχρονα, ξεκαθαρίζει από την αρχή ότι σκοπός της είναι η πλήρης εκμετάλλευση όλων των τοπικών δημόσιων περιουσιακών στοιχείων και του τελευταίου χωριού της χώρας. Δηλαδή το ξεπούλημα της χώρας. Το τελευταίο είναι το επιχείρημα όλων εκείνων που δεν θέλουν να γίνει τίποτε στην Ελλάδα, διότι αποτελούν τα μέλη των κρατικοδίαιτων και παρασιτικών Ελλήνων. Σε αντίθεση με αυτά που λένε, ο κυρίαρχος ελληνικός λαός θα δώσει εντολή για ξεπούλημα όλων των τοπικών δημόσιων περιουσιακών στοιχείων και για την ισχύ ενός ξένου θεσμικού (νομικού) πλαισίου, που θα εφαρμόζεται από ξένες δικαστικές αρχές.

Υπερήφανοι Έλληνες θα επιβάλλουν την πολυπόθητη Εθνική Ανεξαρτησία και Λαϊκή Κυριαρχία, πάντοτε μέσω εκλογών, υιοθετώντας ένα ξένο δίκαιο. Κατά προτίμηση ένα δίκαιο χώρας της ευρωζώνης που είναι το λιγότερο διαφθαρμένο, π.χ. της Φινλανδίας. Οι 1000 Έλληνες που θα βάλουν το ένα εκατομμύριο ευρώ δεν θα έχουν κανένα προσωπικό οικονομικό κίνητρο ή όφελος ματαιοδοξίας. Οι Έλληνες του εξωτερικού θα προτιμώνται. Θα είναι τα μέλη μιας νέας Φιλικής Εταιρίας που ως

γνωστό πέτυχε διότι οι πρωτεργάτες της είχαν λεφτά και δεν είχαν καμία ματαιοδοξία παρόλο που ήταν πολύ νέοι. Είχαν θέσει ως όρο ότι κανένας από αυτούς δεν θα γινόταν αρχηγός (πρωθυπουργός). Έτσι και οι 1000 Έλληνες. Η Ελλάδα θα μπορούσε να γίνει και να ξεπεράσει την Ελβετία με τις 19 επαρχίες της (καντόνια). Ο Καποδίστριας τα έφτιαξε για τους Ελβετούς αλλά στην Ελλάδα, οι Έλληνες τον σκότωσαν. Η σημερινή Ελλάδα κατοικείται από τους απογόνους των δολοφόνων του Καποδίστρια. Ό,τι διαφέρει φεύγει στο εξωτερικό. Και καλά κάνει! Από οικονομικής άποψης καμία χώρα στον κόσμο δεν έχει την λανθάνουσα ζήτηση που έχει η Ελλάδα. Απλά θέλει άλλη πολιτική. Θέλει άλλους θεσμούς. Θέλει άλλες κοινότητες. Θέλει άλλα άτομα.

Είναι όλα αυτά εφικτά ή είναι τελείως τρελά; Είναι αλήθεια ότι η πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού! Οι διορατικοί πολιτικοί κάνουν το ανέφικτο εφικτό! Ένας τέτοιος πολιτικός ήταν και ο Ρούσβελτ. Το 1944 μετά την επιτυχία του *new deal* έλεγε ότι πολλές φορές στην πολιτική βρίσκεις πολύ καλές ιδέες στο "μουρλοπεριθώριο" (lunatic fringe), βλέπε Hirsch & Shotts (2015). Αυτή η εργασία των δύο συγγραφέων είναι πολύ σημαντική, διότι διαπραγματεύονται πώς ο ανταγωνισμός για την ανάπτυξη πολιτικών μπορεί να καταστήσει ακραίες πολιτικές προτάσεις, όπως της δικής μου, να προτιμηθούν από τις πιο συμβατικές. Με τα λόγια τα δικά τους, Hirsch & Shotts (2015, p. 1648):

"... we show that although the decision maker, ceteris paribus, prefers moderate policies, the model generates endogenous extremism of policy choices and outcomes. That is, the decision maker benefits from extreme policy proposals, and chooses them over moderate ones. This happens because quality is endogenous, and a policy developer who makes an extreme proposal will exert sufficient effort improving its quality to overcompensate the decision maker for his ideological losses. Our model thus provides an account for why extremist policy developers may be present in the policymaking arena, successful in getting their policies enacted, and beneficial for moderates".

Οι πιθανότητες εφαρμογής αυτού του υποδείγματος οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδος είναι ισχνές, πολύ ισχνές. Η πλειονότητα των Ελλήνων δεν το θέλει. Ευτυχώς υπάρχει και η λύση του Tiebout. Οι άξιοι Έλληνες έχουν πάντοτε την εναλλακτική να ψηφίζουν με τα πόδια τους, όπως σοφά είχε προβλέψει ο Tiebout. Αυτή είναι και η συμβολή μου σε ένα διάλογο που έχω ανοίξει με χιλιάδες Έλληνες και Φιλέλληνες του εξωτερικού. Καθίστε εκεί που είστε και μην έρθετε σε αυτή την

Ελλάδα, να μείνετε να δουλέψετε ή να επενδύστε. Αν θέλετε να βοηθήσετε την Πατρίδα σας, το Έθνος σας, τον Λαό της Ελλάδος, στρατευθείτε στους 1000 που αναζητώ!

5. Συμπεράσματα

Οι θεσμοί αποτελούν σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης ενός τόπου. Η ίδια η κοινότητα αποτελεί θεσμό που αποτελείται από άτομα. Άξια άτομα διαμορφώνουν ποιοτικούς θεσμούς αλλά και οι ποιοτικοί θεσμοί κρατούν τα άξια άτομα στον τόπο τους. Διαφορετικά υπάρχει η λύση του Tiebout. Τα άξια άτομα μπορούν πάντοτε να παίρνουν των ομματιών τους για άλλες (καλύτερες) πολιτείες. Αν χρησιμοποιήσουμε αυτό το κριτήριο, οι άξιοι των ελληνικών κοινοτήτων από την δεκαετία του 1960 τις έχουν εγκαταλείψει μαζικά. Ερημώνουν τα χωριά παρά τις προσπάθειες που γίνονται με κάθε είδους κρατικοδίαιτες και παρασιτικές παρεμβάσεις. Οι λύσεις αυτές δεν είναι βιώσιμες. Απαιτείται μία άλλη πολιτική. Οι παγκόσμιες τάσεις δείχνουν ποιες προοπτικές υπάρχουν και εξαρτάται μόνο από τις ελληνικές κοινότητες αν θα τις εκμεταλλευτούν ή όχι.

Η ανάπτυξη της κοινότητας, αστικής ή αγροτικής, μπορεί να επιτευχθεί μόνο από οικονομικές μονάδες που θα είναι πιο αποδοτικές, πιο αποτελεσματικές και πιο ανταγωνιστικές από τις αντίστοιχες επιχειρήσεις του "παγκόσμιου χωριού". Το μέγεθος της παραγωγής είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας που προσδιορίζει την ανταγωνιστικότητα μιας μονάδας. Η εξειδίκευση ή το συγκριτικό πλεονέκτημα μιας περιοχής έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Το προϊόν και η υπηρεσία δεν παίζουν κανένα ρόλο. Για αυτό και δεν έχουν και ιδιαίτερη σημασία τα γνωρίσματα της περιοχής. Το Λας Βέγκας δεν είχε κανένα συγκριτικό πλεονέκτημα στην ανάπτυξη του τουρισμού. Ακόμη και σε επίπεδο χώρας, η έρευνα της οικονομικής ιστορίας δεν μπορεί να απαντήσει το ερώτημα "Why was England First?" Εκείνο που μπορεί να απαντηθεί είναι ο τρόπος: μεγάλη παραγωγή που πουλιέται σε πελάτες της παγκόσμιας αγοράς.

Στην Ελλάδα φαίνεται ότι δύο τομείς που μπορούν να ελκύσουν πολλούς πελάτες του παγκόσμιου χωριού είναι η αγροτο-κτηνοτροφική παραγωγή και ο τουρισμός. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι το μέγεθος της παραγωγής, δηλαδή η έκταση γης. Αυτό καθόλου δεν αποκλείει άλλους κλάδους. Πελάτες χρειάζονται. Μία πλήρη

ανάλυση PEST & SWOT δείχνει ότι η μόνη αποτελεσματική πολιτική στην Ελλάδα είναι η εφαρμογή ενός ξένου θεσμικού πλαισίου σε ό,τι αφορά όλο το φάσμα μιας τέτοιας επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η πρόταση για αυτές τις μεγάλες μονάδες είναι να ισχύει το δίκιο μιας από αυτές τις χώρες και η αδειοδότηση να γίνεται από τις αρχές αυτής της χώρας. Όταν με χρόνια με καιρούς μπορέσει να γίνει και η Ελλάδα μία από τις λιγότερο διαφθαρμένες χώρες θα υπάρξει ρήτρα που θα προβλέπει να ισχύσει το Ελληνικό δίκαιο.

Βιβλιογραφία

Αγγλική

1. Acemoglu, D., and S. Johnson (2005). "Unbundling Institutions" *Journal of Political Economy*, 113(5): 949-995.
2. Adamopoulos, T., and D. Restuccia (2014). "The Size Distribution of Farms and International Productivity Differences" *The American Economic Review*, 104(6): 1667-97.
3. Alston, J.M., and P.G. Pardey (2014). "Agriculture in the Global Economy". *Journal of Economic Perspectives*, 28(1): 121-46.
4. Aragon, Y., J.J. Laffont, and J. Le Pottier (1988). "Testing the Democratic Hypothesis in the Provision of Local Public Goods" *Journal of Public Economics*, 36(2): 139-151.
5. Banzhaf, S., and R. P. Walsh (2008). "Do People Vote with Their Feet? An Empirical Test of Tiebout's Mechanism" *American Economic Review*, 98(3): 843-863.
6. Bayer, P., and R. McMillan (2012). "Tiebout Sorting and Neighborhood Stratification" *Journal of Public Economics*, 96(11-12): 1129-1143.
7. Berglas, E. (1976). "Distribution of Tastes and Skills and the Provision of Local Public Goods" *Journal of Public Economics*, 6(4): 409-423.
8. Besley, T., and S. Coate (2003). "Centralized versus Decentralized Provision of Local Public Goods: A Political Economy Approach" *Journal of Public Economics*, 87(12): 2611-2637.
9. Boadway, R., and J-F. Tremblay (2012). "Reassessment of the Tiebout Model" *Journal of Public Economics*, 96(11-12): 1063-1078.
10. Boustan, L.P. (2013). "Local public goods and the demand for high-income municipalities" *Journal of Urban Economics*, 76(July): 71-82.
11. Brollo, F., T. Nannicini, R. Perotti, and G. Tabellini (2013). "The Political Resource Curse" *American Economic Review*, 103(5): 1759-1796.
12. Brueckner, J.K. (1994). "Tastes, Skills, and Local Public Goods" *Journal of Urban Economics*, 35(2): 201-220.
13. Buettner, T., and F. Holm-Hadulla (2013). "City Size and the Demand for Local Public Goods" *Regional Science and Urban Economics*, 43(1): 16-21.
14. Calabrese, S., D. Epple, T. Romer, and H. Sieg (2006). "Local Public Good Provision: Voting, Peer Effects, and Mobility" *Journal of Public Economics*, 90(6-7): 959-981.
15. Campante, F.R., and Q-A. Do (2014). "Isolated Capital Cities, Accountability, and Corruption: Evidence from US States" *American Economic Review*, 104(8): 2456-2481.
16. Cotula, L. (2012). "The International Political Economy of the Global Land Rush: A Critical Appraisal of Trends, Scale, Geography and Drivers" *The Journal of Peasant Studies*, 39(3-4): 649-680.
17. de Bartolome, C.A.M., and S. L. Ross (2003). "Equilibria with Local Governments and Commuting: Income Sorting vs Income Mixing" *Journal of Urban Economics*, 54(1): 1-20.
18. Duranton, G., and S. Déo (1999). "Financing Productive Local Public Goods" *Journal of Urban Economics*, 45(2): 264-286.

19. European Commission (2012). *Agriculture in the European Union Statistical and Economic Information Report 2012* http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/agricultural/2012/pdf/full-report_en.pdf.
20. Epple, D., and A. Zelenitz (1984). "Profit-Maximizing Communities and the Theory of Local Public Expenditures: Comment" *Journal of Urban Economics*, 16(20): 149-157.
21. Faber, G., and M. Gerritse (2012). "Foreign determinants of local institutions: Spatial dependence and openness" *European Journal of Political Economy*, 28(1): 54-63.
22. Giuliano, P., and N. Nunn (2013). "The Transmission of Democracy: From the Village to the Nation-State" *American Economic Review: Papers & Proceedings*, 103(3): 86–92.
23. Gülerk, Ö, B. Irlenbusch, and B. Rockenbach (2014). "On Cooperation in Open Communities" *Journal of Public Economics*, 120 (December): 220-230.
24. Heikkila, E.J. (1996). "Are Municipalities Tieboutian clubs?" *Regional Science and Urban Economics*, 26(2): 203-226.
25. Henderson, J.V. (1994). "Community Choice of Revenue Instruments" *Regional Science and Urban Economics*, 24(2): 159-183.
26. Hirsch, A.V., and K. W. Shotts (2015). "Competitive Policy Development" *American Economic Review*, 105(4): 1646–1664.
27. Luque, J. (2013). "Heterogeneous Tiebout Communities with Private Production and Anonymous Crowding" *Regional Science and Urban Economics*, 43(1): 117-123.
28. Nolte, K. (2014). "Large-scale Agricultural Investments under Poor Land Governance in Zambia" *Land Use Policy*, 38(May): 698-706.
29. Olken, B.A., and M. Singhal (2011). "Informal Taxation" *American Economic Journal: Applied Economics*, 3(4): 1–28.
30. Osabuohien, E.S. (2014). "Large-scale agricultural land investments and local institutions in Africa: The Nigerian case" *Land Use Policy*, 39(July): 155-165.
31. Richter, W.F. (1994). "The Efficient Allocation of Local Public Factors in Tiebout's Tradition" *Regional Science and Urban Economics*, 24(3): 323-340.
32. Papanikos, G.T. (2014). "The Greek Sovereign Debt: Are There Really Any Options?" *Romanian Journal of Fiscal Policy*, 5(2): 1-25.
33. Papanikos, G.T. (2012). "How to Attract Foreign Investments in Greece and the Role of Public Administration", mimeo, [http://www.atiner.gr/gtp/Papanikos\(2012\)-Investment.pdf](http://www.atiner.gr/gtp/Papanikos(2012)-Investment.pdf).
34. Perry, G., R.C. Lacy, and J.K. Bernard (2014). "Conventional versus Pasture-Based Dairy Systems: An Economic Analysis". Mimeo. http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/162479/2/DairySystems_EconomicAnalysis_SAEA2014_Perry.pdf
35. Persson, T., and G. Tabellini (2009). "Democratic Capital: The Nexus of Political and Economic Change" *American Economic Journal: Macroeconomics*, 1(2): 88–126.
36. Puy, M.S. (2007). "Skill Distributions and the Compatibility between Mobility and Redistribution" *Regional Science and Urban Economics*, 37(3): 345-362.
37. Richter, W.F., and D. Wellisch (1996). "The Provision of Local Public Goods and Factors in the Presence of Firm and Household Mobility" *Journal of Public Economics*, 60(1): 73-93.
38. Richter, W.F. (1994). "The Efficient Allocation of Local Public Factors in Tiebout's Tradition" *Regional Science and Urban Economics*, 24(3): 323-340.

39. Robbett, A. (2014). "Local Institutions and the Dynamics of Community Sorting" *American Economic Journal: Microeconomics*, 6(3): 136–156.
40. Ringuede, S. (1998). "An Efficiency Wage Model for Small Firms: Firm Size and Wages" *Economics Letters*, 59(2): 263–268.
41. Rongen, G. (1995). "Efficiency in the Provision of Local Public Goods in Norway" *European Journal of Political Economy*, 11(2): 253-264.
42. Samuelson, P.A. (1954). "The Pure Theory of Public Expenditure" *The Review of Economics and Statistics*, 36(4): 387-389.
43. Sasaki, K. (2000). "Local Public Goods and their Capital-gain Effects" *Regional Science and Urban Economics*, 30(1): 45-57.
44. Schultz, C., and T. Sjöström (2001). "Local Public Goods, Debt and Migration" *Journal of Public Economics*, 80(2): 313-337.
45. Sonstelie, J.C., and P. R. Portney (1986). "Profit Maximizing Communities and the Theory of Local Public Expenditure: Reply" *Journal of Urban Economics*, 20(2): 250-255.
46. Sonstelie, J.C., and P. R. Portney (1978). "Profit Maximizing Communities and the Theory of Local Public Expenditure" *Journal of Urban Economics*, 5(2): 263-27.
47. Sumner, D.A. (2014). "American Farms Keep Growing: Size, Productivity and Policy" *Journal of Economic Perspectives*, 28(1): 147-66.
48. Temouri, Y., A. Vogel, and J. Wagner (2013). "Self-Selection into Export Markets by Business Services Firms –Evidence from France, Germany and the United Kingdom" *Structural Change and Economic Dynamics*, 25 (June): 146–158.
49. Tiebout, C.M. (1956). "A Pure Theory of Local Expenditures" *The Journal of Political Economy*, 64(5): 416-424.

Ελληνική

1. Καραβίδα, Δ.Κ. (1936) "Η Τοπική Αυτοδιοίκηση και ο Επιχώριος εν Ελλάδι Οικονομικός Ρεζιοναλισμός" στο Συλλογικό Τόμο *Το Πρόβλημα της Αυτονομίας: Σοσιαλισμός και Κοινοτισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1981, σελ.: 1-62.
2. Καραβίδα, Δ.Κ. (1930α) "Η Δημοκρατία και η Αυτοδιοίκηση εν Ελλάδι" στο Συλλογικό Τόμο *Το Πρόβλημα της Αυτονομίας: Σοσιαλισμός και Κοινοτισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1981, σελ.: 133-164.
3. Καραβίδα, Δ.Κ. (1930β) "Σοσιαλισμός και Κοινοτισμός" στο Συλλογικό Τόμο *Το Πρόβλημα της Αυτονομίας: Σοσιαλισμός και Κοινοτισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1981, σελ.: 1-80.
4. Παπανίκος, Γ.Θ. (2014) *Η Ελληνική Οικονομική Κρίση: Μία Ταξική Ανάλυση Υπέρ των Μνημονίων*, Αθήνα: Αθηναϊκό Ινστιτούτο Εκπαίδευσης και Έρευνας. (<http://www.atiner.gr/gtp/2014papbook.pdf>).
5. Παπανίκος, Γ.Θ. (2005α). *Οι Ελληνικές Τουριστικές Εισπράξεις*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, 2005.
6. Παπανίκος, Γ.Θ. (2005β). "Το "Τσουνάμι" των Υπερωριών". Εφημερίδα *Βήμα*. 20 Ιουλίου, σελ. 5.
7. Παπανίκος, Γ.Θ. (2004). *Αναπτυξιακές Επιδράσεις των Ολυμπιακών Αγώνων 2004: Μεταολυμπιακή Αξιοποίηση των Υποδομών και του Εξοπλισμού*. Αθήνα: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών Αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού. με Ανδρέα Κιντή & Βασίλη Πατσουράτη.

8. Παπανίκος, Γ.Θ. (2002). *Η Απασχόληση στα Ελληνικά Ξενοδοχεία*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, 2002.
9. Παπανίκος, Γ.Θ. (2001α). *Περιφερειακή Ανάλυση των Ελληνικών Ξενοδοχείων*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, 2001.
10. Παπανίκος, Γ.Θ. (2001β). *Πολυαπασχόληση των Αμπελοκαλλιερητών και Ανάπτυξη της Υπαίθρου: Μία Οικονομική Διερεύνηση*. Αθήνα: Αθηναϊκό Ινστιτούτο Εκπαίδευση και Έρευνας.
11. Παπανίκος, Γ.Θ. (2000). *Οι Μικρές και Μεσαίες Ξενοδοχειακές Επιχειρήσεις*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, 2000.
12. Παπανίκος, Γ.Θ. (1999). *Οι Επιπτώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στον Ελληνικό Τουρισμό*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, 1999.